

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a komparatistiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Andrea Gričová

Topos příchodu praotce Čecha

Topos of the arrival of forefather Čech

Praha 2018

Vedoucí práce: PhDr. Petr A. Bílek, CSc

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce doc. PhDr. Petru Bílkovi, CSc. za podnětné připomínky a rady. Také za jeho podporu a laskavost, se kterou k nám studentům přistupoval po celou dobu studia a v neposlední řadě za jeho neotřelý a vždy originální způsob výuky.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 3. ledna 2018

.....

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá tématem mýtického příchodu praotce Čecha a jeho zpracováním v literárních textech. Smyslem práce není historický výklad, ale komparativní výklad naratologický. Po charakteristice mýtu a jeho fungování v literárních textech, následuje výklad o teorii fikčních světů, která se také zabývá mýty. Poté následují jednotlivé variace příběhu, které jsou podrobeny narativně-interpretativní analýze i z hlediska kompozice, postav a vypravěče. Cílem je zachytit jednotlivé proměny příběhu a podat tak ucelený obraz toho, jak jednotliví autoři s tímto tématem pracují a jak se příběh v jednotlivých dílech proměňuje a transformuje.

Klíčová slova

Mýtus, topos, praotec Čech, narativ, fikční světy, vypravěč

Abstract

This diploma thesis tackles the theme of the mythical arrival of Father Čech and his processing in literary texts. The purpose of the thesis is not a historical interpretation, but a narratological comparative interpretation. After the characteristic of the myth and its functioning in literary texts, there follows an interpretation of the theory of fictional worlds, which also deals with myths. Then follows the individual variations of the story, subjected to the submitted narrative-interpretation analysis also in terms of composition, characters and narrators. The objective is to capture the individual changes of the story and provide a comprehensive picture of how individual authors work with this narrative and how the story changes and transforms.

Key words

Myth, topos, father Čech, narrative, fictional worlds, narrator

Obsah

Úvod	6
Mýtus	8
<i>Mytologie, literární mýtus</i>	11
<i>Mýtus versus literatura</i>	12
<i>Struktura mýtu v literatuře</i>	15
Fikce, fikční narativ	16
<i>Mnohovýznamovost fikce</i>	16
<i>Mýty na pozadí fikčních světů</i>	19
Možné světy	20
<i>Mytologické příběhy – hranice fikce – teorie možných světů</i>	22
Praotec Čech	26
<i>Základní a prvotní verze příběhu – příchod muže</i>	26
<i>Důvod Čechova odchodu – vražda</i>	28
<i>Čechův bratr Lech</i>	30
Hájkova kronika česká	32
<i>Čech a Lech – charvátská knížata</i>	32
<i>Důvod odchodu – nepokoje v zemi</i>	33
<i>Družina</i>	33
<i>Příchod do nové země</i>	34
<i>Vystoupení na horu Říp</i>	34
<i>Další linie příběhu</i>	35
<i>Rituálnost – pohřeb</i>	36
<i>Epičnost v Hájkově kronice</i>	37
<i>Struktura fikčního světa v Hájkově kronice</i>	39
<i>Prostor fikčního světa</i>	40
<i>Vypravěč</i>	41
<i>Postavy</i>	42
Legenda o praotci Čechu	44
<i>Putování mladého Čecha</i>	45
<i>Odchod do nové země</i>	48
<i>Struktura fikčního světa</i>	49
<i>Prostor fikčního světa</i>	51
<i>Vypravěč</i>	52
<i>Postavy</i>	53
Staré pověsti české	54
<i>Struktura fikčního světa</i>	58
<i>Prostor fikčního světa</i>	58
<i>Postavy</i>	59
<i>Vypravěč</i>	59
Závěr	61

Úvod

„Bez mýtů nemůže žádná společnost žít, umožňují jí orientovat se ve skutečnosti a jednat podle toho. Jejich svět jim strukturuje a osvětluje tento soubor vyprávění o počátcích světa, lidí a společnosti, který označujeme jako mytologii. Ta jim říká, jak věci vznikly a jaké tedy mají být i nadále, mají-li ubránit lidi před upadnutím do chaosu.“

To uvádí ve své knize *Mýty kmene Čechů* Dušan Třeštík.¹ Ony mýty jsou pro lid jako určitá ústava, podpořená rituály, za účelem udržení světa v tom dobrém chodu, který nastavili právě naši předkové či bohové na úplném počátku. Praotec Čech, o kterém bude pojednávat tato práce, sice nebyl bohem, ale je bezpochyby výraznou postavou, která do jisté míry formovala naše vnímání národu. Toho, kam patříme a jak jsme se právě na tomto místě ocitli. Právě v mýtech se totiž odráží náš vztah k určitým místům a k vlasti. Jedná se o jakýsi základní kámen, ze kterého se čerpá naše dlouholetá zkušenost a životní moudrost.

V této práci se tedy zaměříme na jeden z nejstarších mýtů na našem území, tj. na mýtus o příchodu bájného praotce Čecha. Nebudeme však postupovat pomocí výkladu historického, který zasazuje jednotlivé verze do dobového kontextu, ale uijeme komparativního výkladu naratologického. Ten bude jednotlivé verze příběhu vnímat pouze jako vedle sebe kladené variace. Literárněhistorický kontext zde tak bude upozaděn, protože postihnout ho v celé jeho šíři i s jednotlivými přístupy by si vyžádalo mnohem více prostoru, než je nám zde umožněno. Práce tedy bude zkoumat variační modifikace mýtického příběhu z hlediska toho, jak vkládání či redukování některých motivů a dalších narativních prvků mění vyznění příběhu a jak se příběh průběžně transformuje. Jednotlivé variace tak podrobíme narativně-interpretací analýze, na jejímž konci by měl být jakýsi ucelený obraz toho, s jakými motivy či prvky jednotliví autoři pracují. Jednotlivé verze příběhu budeme také vykládat z hlediska teorie fikčních světů, přičemž budeme tyto verze vnímat jako autonomní fikční světy, jež vstupují do vzájemného vztahu tím, že

¹ Třeštík, Dušan: *Mýty kmene Čechů*. Praha: NLN, 2003, s. 32.

opakovaně vyprávějí příběh, jehož dějové jádro a základní obsazení postav zůstává stejné.

K tomuto účelu jsme vybrali soubor děl, která budou jakýmsi průřezem příběhů, v nichž se postava praotce Čecha vyskytuje. Nemohli jsme samozřejmě opomenout díla, která stála na úplném počátku, tj. *Kosmovu* a *Dalimilovu kroniku*. Dalším výrazným dílem, které by podle nás nemělo v této souvislosti ujít pozornosti, je *Hájková kronika česká*. Mnoho nejstarších příběhů (včetně o toho o příchodu praotce Čecha) totiž známe tak, jak je před více než pěti sty lety stvořil Hájek, který se také velkou mírou zasadil o jejich zpopularizování. Na Hájka posléze navázal Alois Jirásek se svými *Starými pověstmi českými*, které taktéž nemohly ujít naší pozornosti, a to zejména proto, že se jedná o dílo notoricky známé. Posledním dílem, na které jsme se zaměřili, je *Legenda o praotci Čechu* Sofie Podlipské, které je nepříliš známé a přináší nám zcela jiný pohled na praotce Čecha, jelikož zachycuje nejen příchod do nové vlasti, ale hlavně jeho mládí a život.

Oporou v rozboru těchto děl nám zde bude především naratologická odborná literatura, avšak nemůžeme opomenout ani literaturu týkající se mytologie a mýtů, jež nám pomůže ono fungování a vnímání mýtů napříč historií a literaturou mnohem lépe uchopit.

Mýtus

Původ slova mýtus spočívá v řeckém slově „mythos,“ jež byl ve své době chápán jako řeč a vyprávění, které hovoří zejména o dávné minulosti, které je v opozici vůči racionalitě a pravdě. Jedná se o tradiční vyprávění, jež spolu například při určitých příležitostech sdílel nějaký kmen nebo skupina, a je přítomno ve všech kulturách. Tématem těchto mýtů byl často počátek světa nebo založení národa. V tomto případě však nehrál roli historický či vědecký záměr, ale spíše potvrzení určité zkušenosti, která je závazná pro všechny členy společenství a je významná pro současný život. Mýtus nepochybně vznikl současně s formováním společnosti. Jedná se o jakousi její kulturní sebereflexi, kdy jí pomáhá nalézt určitý řád v dobách chaosu. Mýty můžeme rozdělit do několika kategorií podle jejich poslání, aby tedy přinášely odpovědi na otázky, které se mohou týkat náboženství, světa, ale také například hospodářství, případně může být jejich přínos také v určitém morálním poučení. V případě onoho řeckého mýtu tak vznikly základní tematické okruhy mýtů. Například kosmogonické, které se týkají onoho protikladu pozemský versus nebeský a podsvětní, dále mýty genealogické, které zachycovaly původ předků a hrdinů nebo také civilizační, které vypráví o hrdinech zbavujících svět špatností, případně o zakládání měst. Jeden z těch stěžejních pro nás je zcela jistě mýtus kosmogonický, který pojednává o vzniku života na zemi; o bozích a héroech, kteří se museli utkat s různými kosmickými silami, aby stvořili svět takový, jaký jej vidíme dnes.

Slavný historik náboženství a filozof Mircea Eliade² přiznává, že je takřka nemožné nalézt nějaké obecné definice mýtu, protože na něj nelze pohlížet pouze z jednoho úhlu. Definuje jej čas, prostor a značí návrat k prvotnímu. Jedná se o nositele informací všech prvotních událostí. Můžeme ho tedy vztáhnout ke všemu, co zde existovalo před rostlinnou a živočišnou říší: „Mýtus vypráví posvátné dějiny; popisuje událost, která nastala v prvotním čase, v bájném čase „počátku“. Jinými slovy, mýtus vypráví, jak díky mocným činům nadpřirozených bytostí začala existovat nějaká skutečnost, ať už celková skutečnost, kosmos, nebo jen její část: ostrov, rostlinný druh, lidské chování, instituce. Je

² Eliade, Mircea: *Mýtus a skutečnost*. Praha: Oikoymenh, 2011.

to tedy vždy vyprávění o nějakém „stvoření“: líčí se, jak něco vzniklo, jak začalo být“.³ Mýtus podle Eliada mluví o tom, co se skutečně stalo, o tom, co se plně ukázalo. „Mytickými postavami jsou nadpřirozené bytosti. Znamé jsou zvláště proto, že působily v čarovných dobách počátků. A zkrátka, mýty popisují různé, někdy dramatické vpády posvátna (nebo nadpřirozena) do světa.“ Zároveň zdůrazňuje skutečnost, že mýtus je považován za posvátný příběh, a tedy „pravdivé dějiny,“ protože se neustále vztahuje ke skutečnostem. Kosmogonický mýtus je „pravdivý“, protože to dosvědčuje existence světa; stejně tak mýtus o původu smrti je „pravdivý“, protože to dosvědčuje smrtelnost člověka. A jelikož mýtus líčí hlavně gesta a činy oněch nadpřirozených bytostí, jedná se tak o příkladný vzor všech významných lidských činností.

Mýty jsou tedy určitým návodem pro daná společenství, jehož členové se tak dozvídají, jak žili jejich předkové a díky kterému božstvu či nadpřirozené bytosti mají ono božské vědění, tolik potřebné pro život. Paradoxně se však archaickému člověku dostávalo opravdového bytí skrze nápodobu různých archetypů – mimésis. Právě díky mimésis se i dnešní moderní člověk podílí na prapůvodní zakládající situaci, jež mu umožňuje chápat smysl a existenci určitých věcí a událostí ve světě. Není tedy divu, že všechny pro nás dnes všední činnosti, ať už se jedná například o rybolov či tělesné styky, měly dříve posvátný význam. V případě archaické společnosti lze považovat za všední vše, co nemá svou předlohu v mýtu, avšak ve většině případů je pro primitivního člověka každá činnost, která vede k cíli, určitým obřadem.⁴ Podle Eliada pak svět těmito rituály, případně obřady, jako je například Nový rok či čas setí či sklizně dosahuje určitého znovuzrození, tedy řádu, bez kterého by podléhal chaosu. Právě každý Nový rok začíná obnova a zahajuje se nový časový cyklus: „Každý Nový rok znovu začíná stvoření. A o tom, jak byl stvořen svět, i o všem, co se v něm posléze stalo, zpravují člověka mýty – jak kosmogonické, tak mýty o původu.“⁵

Bylo by však mylné tedy považovat mýtus za něco, co spadá pouze do archaického společenství. Člověk, který se neustále přirozeně vyvíjí, má potřebu vědět a poznávat

³ tamtéž, s. 11.

⁴ Eliade, Mircea. *Mýtus o věčném návratu*. Praha: Oikoymenh, 2009, s. 3.

⁵ Eliade, Mircea. *Mýtus a skutečnost*. Praha: Oikoymenh, 2011, s. 11.

původ věci: „Není třeba zdůrazňovat existenciální hodnotu poznání původu v tradičních společnostech. Takové chování totiž není výlučně archaické.“

Prostřednictvím těchto příběhů totiž neustále poznáváme svět kolem sebe a snažíme se ho pochopit. Nejen, že nám po staletí přinášejí poučení, ale také díky nim docházíme k určité sebeidentifikaci – k odpovědi na to, kdo jsme. Každá země má své hrdiny, ke kterým vzhlíží. Jedná se o příběhy, které spolu sdílí jedno společenství a kde je identifikován a „uložen“ původ daného národa. Dává nám odpovědi na otázky, odkud pocházíme, či kdo vlastně jsme. V tomto případě však nehovoříme o původu biologickém. Variantou tohoto mýtu je u mnoha současných národů mýtus o založení či příchodu do země, jako je tomu u nás v případě praotce Čecha. Tyto mýty se zpravidla objevují u tzv. osadnických národů. Zakladatelem je tedy ten, kdo přivedl národ do nové země – Čech, ale i biblický Mojžíš a onou spouštěcí událostí může být takřka cokoliv – židovský exodus z Egypta či vražda (takto je například zcela prapůvodně popisován důvod odchodu praotce Čecha, který, jak následně uvidíme, někteří autoři pozměňovali).

Mýty o původu a příchodu jsou také často úzce propojeny s mýty územními, kdy si národ právě na základě tohoto mýtu vyvozuje teritoriální nároky. Ono území bývá často líčeno jako neposkvrněné, v našem případě se jedná o divokou přírodu, kam člověk zatím nevkočil, národ či společenství, které na dané místo přišlo, jsou tak jedinými a odvěkými vlastníky daného území. Právě ona představa, že národ v dávné minulosti jako první osídlil určité teritorium a na základě tohoto tvrzení je jediným vlastníkem onoho území se zdůrazňuje právě u těch národů, které byly ze „svého“ území vyhnány, proto má tento mýtus velký význam například pro české či německé obyvatele československého pohraničí po druhé světové válce.

Jen zcela na okraj můžeme zmínit velmi podrobným pokus o postihnutí vlastností národních mýtů, kterým je článek George Schöpflina *Function of Myths and a Taxonomy of Myths*.⁶ Zde popisuje několik kategorií mýtů. Jsou mezi nimi například mýty o území,

⁶ Schöpflin, George: *Function of Myths and a Taxonomy of Myths*. In Hosiking, G., Schöpflin, G. (eds.): *Myths & Nationhood*, New York, 1997.

mýty o spasení a utrpení, mýty o nespravedlivém zacházení, mýty o vyvolenosti a civilizační misi a mýty o příbuzenství a sdíleném původu.

Samotné mýtické příběhy jsou pak velmi zjednodušovány a zpravidla je zde velmi jasně patrná strana dobra a zla. Záleží však na tom, jak moc zajímavé a poutavé toto vyprávění je a většinou zde není nouze o dramata, zločiny ale také lásku či vášeň. Mají nás poučit a být inspirací pro budoucnost a případně v těžkých dobách dávají naději, že vše zlé se zase v dobré obrátí.

Mytologie, literární mýtus

Mytologie se jako vědecká nauka začíná formovat během 19. a první poloviny 20. století, přičemž v 19. století je předmětem zkoumání zejména antropologů. Ti si kladli otázky, jak moc jsou pro archaického člověka mýtické příběhy významné a jaký vliv pak mohou mít na moderní společnost, případně do jaké míry se do moderní společností promítají. Kladou si za cíl postihnout hlavní tendenci ve vývoji lidských společenství. V této době nejvíce působila zejména evolucionistická antropologie, jež čerpala zejména z Darwinových poznatků, jež rozdělil společenský vývoj do tří stádií – divoštví, barbarství a civilizace. Pro tento druh antropologie byla důležitá srovnávací metoda (tedy porovnávání dvou odlišných kultur a zaměření se na to, v čem se liší). Mezi představitele evolucionistické antropologie můžeme řadit například Jamese Frazera. Evolucionisté však nebrali v potaz rozmanitost společností a kultur. Nezabývali se tím, v jakých místech se jednotlivá společenství formovala či za jakých okolností a přírodních podmínek vznikala. Proto na tento směr v průběhu 20. století navazuje difuzionismus v čele s Franzem Boasem. Ten zastával takový přístup, který spočívá jednak ve výzkumu historického původu konkrétních kulturních prvků, tak ve studiu jejich difuze a uplatnění v různých kulturách.⁷

Posléze přichází na řadu další směry jako je například funkcionalismus, zde byl vůdčí osobností Bronislaw Malinowski; konfiguracionismus a teorie o kulturním determinismu, jež částečně vychází z Freudovy psychoanalýzy a jejíž významnou

⁷ Soukup, Václav: *Přehled antropologických teorií kultury*, Praha: Portál, 2004, s. 44.

představitelkou byla Margaret Meadová. Na opačném břehu pak byla strukturální antropologie v čele s Claudem Lévi-Straussem. Pro tu je typická snaha odhalit pod rozmanitostí empirické skutečnosti univerzální struktury lidské aktivity. Domníval se tedy, že veškerý život společnosti je závislý na skrytých univerzálních strukturách, které usměrňují, koordinují a regulují lidskou činnost. Úkolem antropologie je proto „uchopit nevědomou strukturu, která se skrývá za všemi institucemi a pod každou soustavou zvyků, abychom získali vysvětlující princip platný i pro jiné instituce a soustavy zvyků...“⁸ Jinými slovy, zaměřuje se na jednotlivé podobnosti mezi různými kulturami a snaží se v nich nalézt univerzální struktury, které mají vliv na všechny zvyky.

Mýtus v literatuře a jeho zkoumání přichází do zorného pole vědních oborů až od 30. let, a to pod vlivem psychoanalýzy a mytologů, z nichž nejvýznamnější je právě výše zmíněný Mircea Eliade.⁹ Ono přesunutí mýtu do literatury se však setkalo s nepochopením a vzbudilo vlnu nevole nejen na poli antropologie, přičemž největším kritikem byl Claude Lévi-Strauss a Jean-Pierr Vernant, ale také na poli literatury. Ti viděli literární mýtus jako něco, co degraduje původní mýtické vyprávění. Podle Strausse ono mýtické myšlení lidí nezaniklo, pouze je dnešnímu člověku vlivem racionalizace již vzdálené a spíše se přesunulo hlouběji do našeho podvědomí. Mýtus v našem myšlení je tak stále přítomen, je to naše přirozenost, jelikož člověk má neustále touhu znát a poznávat nové věci a jejich původ. Oproti tomu jiní literární teoretici, jako je například Philippe Sellier, literární mýtus uznávají. Podle něj se totiž jedná o pokračování již existujícího mýtu. Za literární mýtus se však nedá považovat jakékoliv vyprávění, jež se opakuje v literárním prostředí.

Mýtus versus literatura

Pokud bychom nějakou událost či příběh označit za literární mýtus, musíme napřed nalézt společné znaky, které by spojovaly mýtus, původní příběh a mýtus literární. Jak jsme již zmínili výše, Strauss odmítá literární mýtus, přičemž tvrdí, že literatura nemá onu

⁸ tamtéž, s. 113.

⁹ Sellier, Philippe: Co je literární mýtus? In: *Znak, struktura, vyprávění*. Brno, Host, 2002, s. 99.

strukturovanost, a především v sobě postrádá důležitou funkci emocionální. Tu naopak nepostrádá hudba, v níž naopak Strauss mýtus spatřuje. Podle něj se jedná o dokonalé propojení jak funkce emocionální, tak i intelektuální, přičemž působí tak na člověka v celé své šíři. Na mysl archaického člověka mají pak stejný vliv mytické příběhy. Pro naše účely je však zajímavější pohled, jenž přinesl Walter F. Otto, filolog, jenž se zabýval oblastí řeckého náboženství a mytologie, přičemž stěžejní je pro nás jeho esej *Mýtus a slovo*, kde se zabývá původem slova mýtus. Mýtus ve starověkém Řecku označoval podivuhodné vyprávění, tedy něco, co podle Otta nemůže být v žádném případě být doslova pravdivé. Avšak může mít hluboký smysl, což se týká i příběhů, které zpracovávají původ věcí či lidí. Ten tu totiž byl již v minulosti a bude i v budoucnosti, tudíž není možné jej zpochybnit. Otto také rozlišuje tři¹⁰ roviny zjevení mýtu v určitém tvaru – prapůvodní, kdy ukazuje tvar v člověku, v jeho tělesnosti, což zahrnuje například určitá gesta či postoje. Jedná se například ony rituály, například tanec či velká gesta zahrnující modlitbu k bohu, zdvižené ruce k nebi či ruce sepjaté. I když se tedy může zdát, že postupem času ona mimetická kultura zapadla, není tomu tak. Gesta i dnes mohou mít velký význam, vést mnoho lidí. Jedná se totiž o srozumitelný a jednoduchý akt, kterému rozumí většina. Dále Otto zmiňuje mýtus, který stvořil člověk. Jedná se o takový mýtus, který je spojen s prací člověka. Ten, když cokoli vybuduje, tedy převede do obrazu, případně napíše, či složí jako hudbu, přináší pak onomu výtvoru určitou nesmrtelnost. Ztvární tak ono božské v nich. Třetím zjevením mýtu je pak onen mýtus, který označuje onu prapůvodní pravdu a stává se slovem, přičemž se k tomu užívají jazykové prostředky, které máme k dispozici. Mýtus se nám pak vyjevuje ve slovech, například při různých rituálech či modlitbách, kdy člověk prostřednictvím svých slov promlouvá.

Jak již bylo zmíněno, ve starověké řečtině znamenal mýtus řeč, vyprávění, slovo. Tím disponovalo také básnictví, které bylo pro Řeky velmi důležité, což dokládá i Platónův dialog *Ión*. Básník byl pro lid někým, koho vyvolil Bůh a vkládal mu myšlenky, které básník sepisoval a později dával k recitacím. Nejedná se o nějakou rozumovou odbornou znalost, ale o umění získané od boha a díky takovéto boží působnosti pak básníci dokáží udělat

¹⁰ Otto, Walter Friedrich: *Mýtus a slovo*. In: *Mýtus, epos a logos*. Praha, OIKOYMENH 1991, s.

díla, která každý obdivuje. Bůh jim rozum odňal, když do nich vložil schopnost konání takového krásného díla. Básník však musel pravděpodobně projít něčím jako meditace, určitým rituálem, aby se mohl napojit na ony božské myšlenky. Podobně to zcela jistě probíhalo u archaických společností s praktikováním svých rituálů, kdy se zpěvem nebo tancem dostával člověk do určitého transu, ve kterém byl blíže bohům a dalším nadpřirozeným silám. Básnictví tedy také působí na lidskou duši a může ji přivádět k meditaci.

„To, čím nás velké básnictví a umění zasahuje, je krása tvarů, souzvuk; tuto krásu však zcela jistě odlišujeme od umělé líbivosti: povznášející, ba otřásající působení má pro nás jenom taková krása, která je současně pravdou. Nechme ještě stranou otázku, o jakou pravdu se vlastně jedná. Držme se pouze našeho bezprostředního pocitu. Zdá se nám, jako by básník stál v okamžiku milosti stál bytí blíže než jiní lidé. A právě proto může jeho slovo uchvacovat.“¹¹

Podle Otta to, že staří Řekové říkali, že je políbila múza, není jen konvencí. Je to myšleno zcela vážně. Opravdový zpěv vychází z úst božstva a člověk je jen prostředníkem. A stejně je to i s mýtem. Aby měl potřebný efekt, musí na člověka nějakým způsobem působit, na jeho smysly, vzbuzovat v něm emoce a třeba i nejniternější požitky a vznešené pocity. A tak jako při obřadech či rituálech, by měl umožnit člověku „vystoupit ze svého těla“, kdy se přiblíží těm nejskrytějším pocitům své duše a přiblíží se tak k bohu. Také by měl člověku ukazovat jeho bytí v celé podstatě: „Oslovuje nejen určité schopnosti, vlastnosti, funkcionální možnosti, nýbrž celého člověka v jeho existenciálním postoji“.¹² Mýtus je tedy něčím, co je na nás působí neustále; má mimočasovou funkci.

¹¹ tamtéž, s. 10.

¹² tamtéž, s. 17.

Struktura mýtu v literatuře

Ještě, než se pustíme do popisu mýtu v literatuře, je důležité zmínit rozdíly mezi literárním mýtem a mýtem etnicko-náboženským. Podle Philippa Selliera¹³ se oba mýty liší především funkcí, formou a postavami. Pro literární mýtus je typická individualita – individuální práce, individuální paměť, psaná forma, psychologizace a racionalizace, časovost a hlavní postavou je většinou hrdina, případně první předci. U mýtu etnicko-náboženského je tomu naopak. Zde působí kolektivní paměť, kolektivní práce, výrazným prvkem je zde ústní lidová slovesnost, společensko-náboženská funkce a irelevance času, přičemž hlavními hrdiny bývají nadpřirozené bytosti – bohové. I přes všechny tyto rozdíly mají však tyto mýty něco společného. Je tím zejména sevřená strukturovanost, logika obraznosti a také konkrétní dopad na společnost, které oba mýty mají. Etnicko-náboženský mýtus vzbouzel v lidech určité pocity, na které měly vliv právě ony rituály, slavnosti a obřady. Eliade uvádí, že paradoxně se člověk musí nejprve vzdálit od svého fyzického „já“, aby se nakonec mohl stát sám sebou. V nejstarších dobách měl každý kmen svůj odlišný rituál, přičemž právě rozdíly mezi nimi tak tvořily kulturní ráz kmene. Aby primitivní člověk pochopil mýtus, sloužily mu k tomu symboly, které se posléze rozkládaly na znaky. Podobně je to patrně i s literaturou, jež vytváří obraz konkrétní společnosti, ve které dílo vzniká.

Literární mýtus působí na člověka neustále, protože právě prostřednictvím mýtu může nalézt popis toho, co cítí, co na něj působí a to, co již v životě minimálně jednou prožil. Měli bychom ho tedy chápat jako určitý souhrn symbolů, které mají nějakou vyšší a metafyzickou funkci. Obecně mýtus, ať už se jedná o literární nebo náboženský, plní ve společnosti důležitou funkci, jelikož, jak již bylo zmíněno, pomáhá nám uchopit naši existenci.

¹³ Sellier, Philipp: Co je literární mýtus? In: *Znak, struktura, vyprávění*. Brno: Host, 2002, s. 99.

Fikce, fikční narativ

Topos praotce Čecha a proměny jednotlivých příběhů budeme zkoumat také pomocí fikčních světů. Abychom však posléze mohli pracovat s tímto termínem, musíme si ujasnit, co vlastně termín fikce je. Na poli literární vědy jsou totiž termíny jako fikce či fikční svět stále problematické. V této fázi nám tak bude oporou text Dorrit Cohnové¹⁴. Ta uvádí, že termín „fikce“ je stále užíván ne zcela konzistentně, přičemž i logikové je používají v různých významech, což koneckonců dokládají i ona slovníková hesla. Každý si při vyslovení slova fikce nejspíše vybaví ono „něco vymyšleného“, což má, jak uvádí Cohnová stejně neurčitý význam jako latinský kořen tohoto slova – *ingere*, „vyrobit či vytvořit.“ V anglickém prostředí literární vědy se pojem fikce užívá běžně jako označení vymyšleného narativu – romány, novely, povídky. V současné době se však často stává, že se tento význam často zaměňuje za významy jiné, přičemž širší a nestálost referenčního slova fikce zapříčinila smazání hranic mezi různými typy diskurzu. Významy fikce by se tedy daly rozdělit mezi významy: fikce jako nepravda, fikce jako pojmová abstrakce, fikce jako (veškerá) literatura, či fikce jako veškerý narativ.

Mnohovýznamovost fikce

Podle Cohnové se tento termín často užívá hanlivě ve smyslu pochybného nebo nepravdivého výroku, který následně vysvětlujeme buď jako vědomý klam nebo jako projev špatné paměti či jako dezinformaci. Podle autorky se tak dostalo stále malé pozornosti častého užití tohoto slova a jeho možným důsledkům. Onen význam může totiž naplnit slovo „fikce“ jistým stupněm skryté negativity a lehkovážnosti i v případě, že je míněno ve zcela odlišném významu. Domnívá se tedy, že to byl právě tento význam, co pozdrželo lexikalizaci „fikce“ jako označení románů do doby, kdy se z tohoto žánru stala zavedená literární forma. V dnešní době se však ona negativní konotace slova „fikce“ vytratila a nehrozí již, že by se oba významy křížily.

Nicméně, ačkoliv význam slova „fikce“ jakožto lži stále je předmětem zájmu

¹⁴ Cohnová, Dorrit: *Co dělá fikci fikcí*. Praha: Academia, 2009, s. 11.

literárních teoretiků i historiků, onen filozofický význam toho slova vnáší do literárněvědného diskurzu zmatek. A to kvůli tomu, že ve filozofickém diskurzu znamená fikce něco zcela odlišného než v diskurzu, jenž se zabývá literaturou. Filozofický význam tohoto slova totiž neoznačuje nic, co by mělo něco společného s literaturou či s narativem. Odkazuje spíše k pojmu nebo ideji. „Nejrozšířenější a nejvíce problematické je v posledních desetiletích nepochybně použití slova fikce pro označení narativního diskurzu vůbec – historického, žurnalistického, autobiografického stejně jako imaginativního.“¹⁵ I když však někteří autoři, jako například Ronald Sukenick nebo Hayden White považují fikci jako především narativní diskurz, musíme si uvědomit onen rozdíl mezi literárním a historickým narativem.

Proto tedy Cohnová vidí fikci jako nereferenční narativ, který může pojednávat nejen o skutečných událostech, ale i o těch imaginárních. „Má-li adjektivum nereferenční dávat smysl, nesmíme jej chápat tak, že fikce nikdy nereferuje k reálnému světu mimo text.“¹⁶ To dokládá na příkladu z Flaubertovy Citové výchovy, kdy ve svém románu začíná přesným určením historického času a zeměpisného prostoru. Jmenuje skutečný parník, jenž roku 1840 vyplouvá od skutečného venkovského města, avšak náhle se tomto aktuálním světě objevuje vymyšlená osoba – postava v příběhu. To dokazuje, že pokud hovoříme o nereferenčnosti fikce, neznamená to, že fikce nemůže referovat ke skutečnému světu mimo text, ale že tomu tak být nemusí.

Zároveň však ona referenčnost fikce nemusí být přesná a také nemusí výlučně referovat ke skutečnému světu mimo text. Může například znázorňovat smyšlené entity v reálném světě. Stane se tak v případě, kdy jsou do reálného prostředí umístěny smyšlené lokality. Fikce tedy může k aktuálnímu světu referovat nepřesně. Pokud tedy podle Cohnové pochopíme pojem nereferenční takto, je nám umožněno rozlišení mezi dvěma odlišnými narativy podle toho, zda vyprávějí o skutečných nebo imaginárních událostech a osobách, přičemž pouze narativ, který vypráví o skutečných událostech nebo osobách, můžeme posuzovat z hlediska jeho pravdivosti či nepravdivosti. Sem spadají například

¹⁵ Cohnová, Dorrit. Co dělá fikci fikcí. Praha: Academia, 2009, s. 22

¹⁶ tamtéž, s. 28.

autobiografie, novinové články či historická díla. Autor těchto děl tak může tvrdit, že daná událost se před napsáním textu skutečně stala, proto je „zcela na místě přihlédnout při interpretaci a hodnocení historického narativu k vnětovým informacím o těchto událostech.“¹⁷ Z toho vyplývá, že pro díla druhého typu, kam patří povídky, romány, balady či eposy, platí zcela jiná pravidla než na vyprávění historická. Narativ, který pojednává o imaginárních osobách je tedy hledisku pravdivosti imunní. nemůžeme se v tomto případě ptát, zda se ona událost skutečně stala, protože je jen a jen textovým výtvozem. Jednoduše to můžeme shrnout tak, že ony referenční narativy jsou ověřitelné a nereferenční narativy neověřitelné.

Cohnová dále hovoří o vztahu fikce a aktuálního světa. Přičemž podle ní fikce aktuální svět proměňuje i za předpokladu, že se fikce přísně drží zeměpisných a historických údajů aktuálního světa. Ke změně totiž dochází tím, že se ve fikci navýší počet jeho obyvatel, tedy umístí se do něj imaginární bytosti neboli postavy. To je totiž podle Cohnové ona jedinečná schopnost, kterou fikce nejradikálněji přerušuje vazbu se skutečným světem, jenž se nachází mimo text. To přináší například do fikce, jež je vyprávěná ve třetí osobě, novou znalost, kdy „vypravěč ví to, co není možné znát ve skutečném světě a v narativech které usilují o zobrazení skutečného světa: vnitřní život jeho postav.“¹⁸

I když spadá fikce mezi především znaky narativní, musíme si uvědomit, že právě ona narativita je prostředkem, kterým můžeme utvářet významy, protože právě prostřednictvím narativních konstrukcí si v našem životě vytváříme souvislosti. Takže i například text, který neobsahuje narativ může odkazovat k narativním myšlenkám, které posléze mohou zapříčinit vznik fikčních světů.

¹⁷ tamtéž, s. 30.

¹⁸ tamtéž, s. 31.

Mýty na pozadí fikčních světů

Pro to, abychom postihli proměny mýtů a jejich fungování v literatuře, nám poslouží sémantika fikčních světů. Přináší nám totiž určitý přístup k problematice vztahu fikce a skutečnosti, přičemž svým modelem možných světů je schopna vysvětlit způsob existence literárních postav, míst či událostí. Sémantika, která zahrnuje možné světy, nám také představuje alternativu k mimetické teorii, jak zkoumat literární díla, jež chápou fikční události či entity jen jako napodobení událostí našeho „skutečného“ světa. Oproti tedy mimetické sémantice, která pracuje s modelem pouze jednoho světa, sémantika fikčních světů přichází s mnoha světy a rozvrhuje nové hranice mezi skutečným a fikčním.

Teorie fikčních světů má poměrně silnou teoretickou základnu. Jednou z nejvýznamnějších postav je bezpochyby literární teoretik Lubomír Doležel. K dalším velmi významným badatelům patří také Thomas G. Pavel, Ruth Ronenová či Marie-Laure Ryanová. Nemohu opomenout také Umberta Eca, který tuto problematiku ještě upřesňuje a zavádí termín „malé světy.“ Ze všech těchto prací budeme postupně vycházet, přičemž stěžejním pro mě bude dílo Thomase Pavela a Lubomíra Doležela.

Thomas Pavel ve své knize *Fikční světy* shrnuje dosavadní posuny ve vývoji teorie fikčních světů, přičemž otázkou, která to všechno odstartovala, byla právě otázka fikčních entit – jejich původu a umístění. Tu začali řešit analytičtí filozofové a později literární teoretici, kteří se zamýšleli nad větami typu *Současný francouzský král je moudrý, případně Sherlock Holmes bydlel na Baker Street*, a snažili se zjistit pravdivostní hodnotu daných výroků. Zabývali se především tím, jak je možné, že o těchto bytostech můžeme mluvit, i když v našem reálném světě neexistují. Slovy Pavela: „*Nikdo, kdo potřebuje pomoc soukromého detektiva, by nikdy nevyhledal pomoc Sherlocka Holmese.*“¹⁹ Nicméně posléze přišli na to, že vycházet pouze od jedné fikční entity není dostačující pro postihnutí daného problému. A právě Thomas Pavel, který byl jedním z prvních literárních teoretiků vypracovávajících ucelenou teorii fikčních světů, ukazuje mimo jiné na příkladech *Kroniky Pickwickova klubu*, že fikčnost není individuální rys, ale zahrnuje

¹⁹ Pavel, Thomas: *Fikční světy*. Praha: Academia, 2012, s. 108.

celé říše entit, a proto se celá teorie fikce musí obrátit k fikčním světům. Zároveň se dostává k zásadní otázce a to, že skutečný svět nelze od fikčních textů spolehlivě izolovat: „Literárněvědné teorie často narážejí na to, co John Woods nazývá „smíšenými větami“, které často kombinují skutečné a fikční prvky – buď tím, že fikčním bytostem umožňují se pohybovat aktuálně existujícím světem, nebo častěji tím, že skutečným entitám umožňují pohyb ve světě fikce.“²⁰ To ukazuje na právě na příkladu pana Pickwicka, který se „s brašnou v ruce, s dalekohledem v kapse pláště a v kapse u vesty se zápisníkem připraveným přijmout kdekterý objev hodný zaznamenání, se objevil na drožkářském stanovišti na St. Martin’s-le Grand.“

Původní předměty lze tedy popsat jako vymyšlené či stvořené autorem textu – pan Pickwick, ale objevují se zde i takzvaní přesídlenci, kteří přicházejí odjinud – buď z reálného světa – St. Martin’s-le-Grand a Londýn, anebo někdy z jiných textů – například dr. Faust v různých textech o něm pojednávajících. Zmiňuje to, že zástupné předměty jsou fikčními protějšky skutečných předmětů v těch fikčních textech, jež podstatně modifikují jejich popis. Thomas Pavel tedy ve svých pracích hájí úzký vztah mezi literárními fikcemi a aktuálním světem (realitou). Zastává názor, že fikce do sebe neustále vsávají události z aktuálního světa, i když uznává, že tento vztah není vždy tak důvěrný.

Možné světy

Termín možné světy použil v šedesátých letech minulého století Saul Kripke,²¹ který navrhl „modelovou strukturu“, aby interpretoval výroky modální logiky. Kořeny termínu „možné světy“ však spočívají u známého klasického německého filozofa Leibnize, který tento termín původně zavedl. Kořeny leibnizovské sémantiky byly později odhaleny a celý systém byl přeformulován na předpokladu, že vedle našeho aktuálního světa existuje ještě nekonečně mnoho jiných, možných světů, které však nejsou v našem světě aktualizovány.

Tak se začaly řešit zásadní otázky týkající se možných světů, tj. například: Jak se liší

²⁰ tamtéž, s. 51

²¹ Kripke, Saul: *Naming and necessity*. Harvard University Press, 1980.

onen možný svět od světa aktuálního? Jaký je vztah mezi světem možným a fikčním? V literární teorii se pak tento model objevuje přibližně koncem sedmdesátých let. Narativní sémantika fikčních světů využívá právě to, že literární díla mají schopnost vytvářet další světy, případně „entity“, na které můžeme nahlížet a o kterých můžeme mluvit stejně jako o našem reálném světě. Základní motivací pro užívání modelu možných světů při zkoumání literárních děl se stal předpoklad, že světy literárních děl stojí stejně jako možné světy logické sémantiky mimo rámec našeho aktuálního světa.

Fikční světy literárních děl jsou zvláštním druhem spadajícím pod možné světy právě kvůli svým specifickým vlastnostem a omezením, která nelze z modelu možných světů odvodit. Lubomír Doležel však poznamenává, že mohou být popsána a identifikována pouze na pozadí tohoto modelu, přičemž postupuje tak, že při určování definice fikčních světů vychází z toho, co mají oba druhy možných světů společného a v čem se naopak liší. Tvrdí, že fikční světy literatury, jakožto zvláštní druh možných světů, stojí mimo náš aktuální svět, jsou to „soubory nerealizovaných možných stavů věcí.“²² „Princip ontologické stejnorodosti je nezbytnou podmínkou pro spoluexistenci, interakci a komunikaci fikčních osob. Tento princip je nejvyšším projevem suverenity fikčních světů.“²³ Zároveň však nabývají stejný ontologický status – status neaktualizovaných možností, a jsou tak ontologicky odlišné od skutečných osob, událostí a míst. „Hamlet není člověk, kterého můžeme nalézt v aktuálním světě, nýbrž individualizovaná možná osoba obývající alternativní svět, fikční svět Shakespearovy hry. Jméno „Hamlet“ není ani prázdné, ani samoreferenční; referuje k jedinci fikčního světa.“²⁴

Fikční světy jsou na skutečném světě nezávislé, současně jsou však ze skutečného světa přístupné skrze sémiotické kanály a prostřednictvím zpracování informace. Skutečné osoby a čtenáři tedy mohou přistoupit k fikčním světům, ale musí překročit hranici mezi říší skutečného a říší možného. Dle sémantiky fikčních světů je fikční svět zkonstruován autorem a úlohou čtenáře je tento svět posléze rekonstruovat.²⁵ Když tedy

²² Doležel, Lubomír: *Heterocosmica: Fikce a možné světy*, Praha: Academia, 2003, s. 30

²³ tamtéž, s. 32

²⁴ tamtéž, s. 30

²⁵ tamtéž, s.35

čtenář zrekonstruuje fikční svět v podobě mentálního obrazu, může se nad ním zamýšlet a učinit ho součástí své zkušenosti právě tak, jako si přisvojuje svět aktuální. Fikční světy literatury vytváří tedy autor, který čerpá materiál ze skutečnosti. Onen materiál však musí před vstupem do fikčního světa projít proměnou: „entity aktuálního světa musí být proměněny v entity možné.“²⁶

Mytologické příběhy – hranice fikce – teorie možných světů

V souvislosti s fikčními světy je nutno zdůraznit, což ostatně tvrdí i Thomas Pavel, že hranice mezi fikčními a nonfikčními územími není univerzální. Většina dávných epických a dramatických literárních artefaktů se neodehrála ve fikčním prostředí, alespoň nikoliv pro lidi, kteří ve své době četli o dávných hrdinech, bozích, kteří byli skuteční v míře, v jaké to jen onen mýtus dovoluje. V jejich očích byl mýtus příkladem paradigmatu pravdy. Vždyť Zeus či Herkules (v českém prostředí kněžna Libuše či praotec Čech) nebyli a ani nejsou fiktivní v žádném smyslu toho slova. Nejsou však vnímáni na stejné rovině jako běžní smrtelníci.

Univerzum společností, které věří v mýty, se podle Pavela rozprostírá na dvou různých rovinách: na rovinách profánní skutečnosti, vyznačující se ontologickou vyprahlostí a prekérností, v kontrastu k rovině mytické, jež je ontologicky soběstačná a obsahuje privilegovaný prostor a cyklický čas. Bohové a hrdinové obývají určitý prostor, nejedná se však o prosto fiktivní – naopak. Tento je leckdy stabilnější než prostor smrtelníků.²⁷ Pavel zde cituje případ, kdy Mircea Eliade,²⁸ líčil historiku ukazující, jak se ze všední události stává až mytický příběh. Zde vystupuje mladý ženich, kterého očarovala žárlivá lesní víla, jež ho několik dní před jeho svatbou svrhla do propasti. Druhého dne našla skupina pastevců mladíkovo tělo a odnesla jej zpět do vesnice, kde je potkává nevěsta a zpívá krásnou smuteční píseň. Když pak folklorista pátral po datu, kdy se celá záležitost

²⁶ tamtéž, s. 34

²⁷ Pavel, Thomas: *Fikční světy*. Praha: Academia, 2012, s. 110

²⁸ tamtéž, s. 110

odehrála, mnozí odpovídali, že se to stalo před dávnými časy. Nicméně po bližším zkoumání zjistil, že celá událost je stará sotva čtyřicet let a ona nevěsta stále ještě žije. Ta mu poté, co ji vyhledal, vyprávěla svůj příběh: její snoubenec byl obětí nehody, kdy spadl do skalní průrvy, ale nezemřel na místě a jeho volání o pomoc zaslechlo několik sousedů kteří jej zanesli do vesnice, kde krátce poté skonal. Když se pak Eliade vrátil zpět do vesnice, aby vyprávěl skutečný příběh, nikdo z místních mu nevěřil. Odůvodňovali to tím, že stařence již neslouží paměť, případně jí bolest jistě zbavila smyslů. Mýtus byl tedy pro vesničany zkrátka pravdivější a autentické vyprávění se stalo lží. Eliade k tomu pak dodává: „A nebyl vskutku mýtus pravdivější než skutečný příběh, neboť příběhu dodal hlubší bohatší smysl: odhalil tragický osud.“

Možná lidé opravdu raději věří mýtům, kde figurují nadpřirozené bytosti než skutečným událostem. Důkazem může být i ona pověst o založení Prahy, kdy kněžna Libuše předpověděla hlavnímu městu slávu, jež hvězd se bude dotýkat, přičemž název je odvozen od prahu, na kterém se lidé uklánějí předtím, než vejdou do domu. Samozřejmě zde působí staletá tradice této pověsti a tento příběh je natolik zakořeněn, že pokud bychom se zeptali někoho, proč se Praha jmenuje právě takto, málokdo by odpověděl něco jiného. Stejně je to také se založením Čech, většinou se hovoří o příchodu praotce Čecha, nikoliv o slovanských kmenech, kteří postupně osídlovali Čechy a Moravu. Je to dáno nejspíše také tím, že o té době toho zkrátka mnoho nevíme a příběh praotce Čecha, inspirovaný Starým zákonem, je pro lid zkrátka zajímavější a možná i jednodušší. Právě onen přenos událostí přes hranice legendy nazývá Pavel mystifikací.²⁹ Mystifikace je také vzdáleně příbuzná s tím, co ruští formalisté nazývali ozvláštňením. Jedná se o promítnutí událostí do mytického území, případně její vložení do určitého typu perspektivy, případně vytvoření dostatečného odstupu a povýšení událostí na vyšší rovinu, aby mohla být tato událost lépe pozorována a pochopena.

Přeměna všední události v událost legendární bytosti svým způsobem oživí a dá jim důležitost, a to nikoli tím, že by je postavila proti konvenčním vzorcům, nýbrž tak, že je s takovým vzorcem sladí přenesením přes hranice bezvýznamné aktuální skutečnosti do

²⁹ Pavel, Thomas: *Fikční světy*. Praha: Academia, 2012, s. 111

nezapomenutelné domény mýtu. Přesto svět mýtů, ať už je jakkoliv vzdálen od profánních území, není svými uživateli vnímán jako fikční. Právě ona mytifikace bytostem a událostem propůjčuje určitý odstup, přičemž je někdy činí nepřístupnými, zároveň však i vznešeně familiérními a nápadnými. Hrdinské postavy antických tragédií byly ve většině případů skutečnými bytostmi – významnými vládci, vojevůdci či zloduchy. A jejich příběhy tak byly přeneseny přes hranice legendy mnohem dříve, než se o nich začalo psát. Dnes je však literatura vnímána jako oblast, od které se skutečnost účinně odděluje. Ale právě ono oddělení všedního života a těchto legend, které hovoří například o hrdinských skutcích možná ještě více umocňuje jejich pravdivost.

Jak bylo naznačeno výše, fikční svět není jednolitý, ale sestává z určitých menších oblastí – domén. Tyto domény jsou navázány na odlišný prostor, skupiny fikčních osob i jednotlivé fikční osoby (soukromé světy). Fikční domény však podle Pavla nejsou vysvěceny jako fiktivní od samého počátku. Ve většině případů se jedná o vlastnost, která se mění historicky. Fikční oblasti někdy vznikají během procesu vymírání víry v mytologii, v jiných případech naopak k fikcionalizaci dochází při ztrátě referenční vazby mezi postavami a událostmi popisovanými v literárním textu a jejich reálnými protějšky.³⁰

Fikce má tedy určité hranice, které ji oddělují na jedné straně od mýtu, na druhé straně od skutečnosti. K těmto hranicím se ještě přidává určité pomezí, které odděluje reprezentovaný prostor fikce od diváků nebo čtenářů. Proto je fikce obklopena hranicemi posvátného, hranicemi skutečnosti a hranicemi reprezentace. Posvátné a reprezentační hranice neobklopují pouze literaturu, neboť posvátné je také odlišeno od profánního a hranice reprezentace nás také vyřazují z některých nonfikčních domén: obsahy dějepisné knihy jsou jejím čtenářům stejně nepřístupné jako obsahy románu či básně.

S tím souvisí teorie fikčních modů, se kterými ve své práci přichází Northrop Frye³¹. Ten vychází z Aristotelova principu postavení protagonistů. Frye rozlišuje mýty, které vyprávějí příběhy o bytostech svou podstatou nadřazených ostatním lidem a okolí;

³⁰ Pavel, Thomas: *Fikční světy*. Praha: Academia, 2012, s. 115.

³¹ Frye, Northrop: *Anatomie kritiky*. Brno: Host, 2003.

romance, kam spadají legendy a některé lidové příběhy. V rámci těchto příběhů pak rozlišuje vysoký mimetický modus, který pojednává o hrdinech prokazatelně nadřazených ostatním lidem, nikoli však okolí a nízký mimetický modus, který pojednává o postavách, které co do své moci či inteligence stojí níže než divák. Frye dále předkládá korelaci mezi touto typologií a dějinami západní literatury. Literatura se podle něj pozvolnými vývojem posouvá od vysokých modů k nízkým. Navzdory těmto posunům lze v téměř každé kultuře nalézt celou škálu modů. Literatura před nástupem středověku zahrnovala nejen mýty ale i ságy, z nichž se některé podobaly romancím, zatímco jiné vypráví příběhy vysokého mimetického modu o významných zakladatelích. V archaických kulturách se lidové příběhy neřadily nutně výlučně k romancím. Dle klasifikace Aarneho a Thompsona jsou nadpřirozené příběhy jednou z mnoha kategorií lidových příběhů. Některé z romantických lidových příběhů pak lze klasifikovat jako vysoký mimetický modus. Soběstačná společenství pak mají svou vlastní fikční produkci, přičemž ony cizí příběhy udržují na minimu, případně je přetvářejí pro domácí potřeby. To jsou například ony archaické kultury a období středověku v západní Evropě. Ty oplývaly množstvím náboženských mýtů a pestrou zásobou lidových příběhů a mohly tak uspokojit své fikční potřeby a pohrávat si se všemi typy modů. Také pozdní středověk se těšil plné škále fikčních modů, které byly všechny produkovány na domácím trhu, od pašijových her po komedie.³²

Je tedy patrné, že ve všech obdobích západní kultury, včetně našeho se nachází značné množství výtvorů, které náleží každému z těchto modů a své fikční světy situují s různým odstupem. Produkce vysokých modů se však snižuje, ale nemizí úplně. Pavel říká, že i v našem údajně ironickém století můžeme spatřit romanci ve fantastické literatuře nebo v religiózních literárních textech, jako jen například *Vražda v katedrále* od T.S. Eliota či Bernanosovy *Dialogy Karmelitek*. Hojné jsou texty vysokého mimetického modu: Hledání ztraceného času je v jistém smyslu příběhem hrdiny, který „skrze umění prokáže, že je silnější než jeho okolí.“³³

³² Pavel, Thomas: *Fikční světy*. Praha: Academia, 2012, s. 129.

³³ tamtéž, s.128.

Praotec Čech

Nyní již přistoupíme k onomu mýtickému příběhu, jež se v naší kultuře traduje z generace na generaci. Příběhy zachycující příchod praotce Čecha se od prvotního příběhu postupně vyvíjely. My se tento vývoj pokusíme zachytit a také se zaměříme na to, jak jednotlivé události či symboly příběh pozměňují a posouvají.

Jak jsme zmínili v úvodu, nebude se jednat o literárněhistorický výklad, který zasazuje jednotlivá díla do určitého kontextu, ale spíše výklad, který se bude snažit zachytit varianty určitého prvotního příběhu a to, jakým způsobem s ním jednotliví autoři pracují. U nejstarších kronik pak zmíníme jednotlivé verze příběhu a pokusíme se o elementární výklad, avšak nebudeme je podrobovat komplexnímu naratologickému rozboru z hlediska času, vypravěče či postav, protože se přeci jen jedná o díla, která se nějakým způsobem vymykají a jsou tímto způsobem těžko uchopitelná.

Základní a prvotní verze příběhu – příchod muže

V nejstarší latinské verzi pověsti objevující se v Kosmově kronice, jež vznikla někdy kolem roku 1125, je Čechův příběh jen jakýmsi úvodem k dalšímu textu kroniky. Jednotlivé motivy jsou přežaty z bájného vyprávění starců, přičemž podíl samotného Kosmy a staré jádro lidových pověstí nelze přesně vymezit, nicméně je zde hojné užití motivů a reminiscencí antických a biblických. Patrná je taktéž autorova záliba v přímé řeči, kterou má společnou s většinou středověkých historiků,³⁴ jež se objevuje v celém textu kroniky a tradičně čím blíže se události blíží k autorovi

³⁴ Havránek, Bohuslav a Josef Hrabák, ed. *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*. Praha: Československá akademie věd, 1957, s. 61.

současnosti, tím jsou příběhy líčeny barvitěji. To nám ukazuje, že nešlo jen o dílo historické, ale také umělecky literární.

Jádrem prvotního příběhu v Kosmově kronice je příchod muže – „starosty“ do nové země zaslíbené a následné pojmenování této země po svém objeviteli. Je zde také velmi široce a důkladně popsána krajina místa. Jedná se o kraj „kolem dokola obklíčený horami, jež se podivuhodným způsobem táhnou po obvodu celé země, že se na pohled zdá, jako by jedno souvislé pohoří celou tu zemi obklopovalo a chránilo“ a dále „povrch této země tenkrát zaujímaly širé lesní pustiny bez lidského obyvatele, zněly však hlasně bzukotem rojů včel a zpěvů rozličného ptactva. Zvěře bylo ve hvozdech bez počtu jak písku v moři nebo jako hvězd na nebi a nikým neplašena těkala cestou necestou; houfům dobytka sotva stačila země.“³⁵Zde vypravěč pracuje s motivem opuštěné a neobydlené země, která byla vlastně svým způsobem předurčena k tomu, aby jí člověk, potažmo praotec Čech objevil a kultivoval.

Narážíme zde tedy na onen typ národního mýtu, kdy přichází muž na určité místo, které se pro něj stane „zemí zaslíbenou.“ Není zde však rozvedeno, kdo všechno s ním šel a z jakého důvodu se rozhodl přijít právě do této země. „Hledaje příhodných míst k lidským příbytkům, přehlédl bystrým okem hory a doly, pláně a stráně, a tuším kolem hory Řípu mezi dvěma řekami, Ohří a Vltavou, prvá zařídil sídla, prvá založil obydlí.“³⁶ Dále hovoří o zemi, která nikomu nenáleží, o zemi ptactva plnou, sladkým medem a mlékem oplývající. Zde je asi nejvíce patrná aluze na biblický motiv příchodu do země zaslíbené, případně inspirace Vergiliovou Aeneidou, kde autor pracuje s jakýmsi nezpochybnitelným nárokem na toto území. Také nelze opomenout práci s pohanskými motivy, které se zde objevují ihned po příchodu do vlasti, kdy „radostně na zemi postavil bůžky, jež s sebou na ramenou přinesl.“³⁷

³⁵ Bláhová, Marie, ed.: *Kosmova Kronika česká*. Praha a Litomyšl: Nakladatelství Paseka, 2005, s. 21–22.

³⁶ Bláhová, Marie, ed.: *Kosmova Kronika česká*. Praha a Litomyšl: Nakladatelství Paseka, 2005, s. 22.

³⁷ tamtéž, s. 22.

Čech i jeho družina tedy mají své bůžky, které uctívají, ale zároveň již používají slovní obraty, které nalezneme v bibli, což jsou zcela jistě snahy zahrnout prvky křesťanství do úplných počátků českého národa. Příběh praotce Čecha je posléze završen pojmenováním země po svém objeviteli: „poněvadž ty, otče, sloveš Čech, kde najdeme lepší nebo vhodnější jméno, než aby země slula Čechy?“ Tehdy starosta, jsa dojat touto předpovědí svých druhů, jal se z radosti líbati zemi, maje radost, že se má nazývati jeho jménem, pak vstal a obojí dlaň zdvíhaje k nebeským hvězdám, takto počal mluvit: „Vítej mi, země zaslíbená, tisícerymi tužbami od nás vyhledávaná, kdysi v čas potopy lidu zbavená, nyní jako na památku lidstva nás zachovej bez pohromy a rozmnožuje naše potomstvo od pokolení do pokolení.“³⁸

Prvotní příběh nám zde tedy vyvstává docela zřetelně – muž, podle vypravěče starosta, se spolu se svými druhy se náhle ocitl v krajině, která byla plná hojnosti, a rozhodl se někde poblíž hory Řípu rozhodl zřídit první obydlí. Následuje rituál, kdy postaví na zem bůžky, které s sebou spolu se svými druhy přinesli a dají zemi jméno po muži, který je do země přivedl. Důraz je zde kladen zejména na ona gesta, která jsou pro staré mýty velmi důležitá, například v závěru, kdy se praotec Čech „jal líbat zemi“ a dlaně zdvíhal k nebesům.

Důvod Čechova odchodu – vražda

V návaznosti na Kosmu vznikla v roce 1314 první česky psaná veršovaná kronika, která je dalším významným literárním pramenem o nejstarších dějinách naší země. V Dalimilově kronice se posléze přidávají další prvky, které staví příběh do jiného úhlu. Například důvod Čechova příchodu:

Leží země v srbském kraji,
Charváty ji nazývají
a v ní kdysi vládl lech,
který nosil jméno Čech.

³⁸ tamtéž, s. 23

Neboť dopustil se vraždy,
zbaven domova byl navždy.³⁹

Praotec Čech je zde znázorněn jako někdo, kdo vládl Charvátské zemi, kterou byl však nucen opustit z důvodu vraždy, avšak již na dalším řádku je zmíněno, že „prožil ve cti, dlouhé roky s bratry šesti“, proto ho nejspíše nedostihl trest, ale rozhodl se sám, že spolu se svými bratry a jejich rodinami odejde ze země, snad ze strachu z pomsty. Nelze zde nezmínit aluzi na biblický příběh, kdy Mojžíš musel z podobného důvodu utéct z Egypta. Také české pojmenování Čech se zde objevuje poprvé, v Kosmově kronice se ještě objevuje latinská verze Boemus. A autor nám zde také ještě více zpřesňuje informace o místě, na kterém se rozhodli odpočívat:

Vidíte tu oblou horu?
Tam si odpočinem chvíli,
tam naberem nové síly,
tam po dlouhé, strastné pouti
zapomenem, co nás rmoutí.“

Zde také praotec sám vystoupá na horu Říp, obhlédne kraj, sejde dolů a následně zvěstuje svým bratrům, že došli do zaslíbené země, přičemž i vysvětlení názvu hory je zde explicitně řečeno poprvé: „A že z hory zřít se nechá, Řípem nazval ji lid Čecha.“

Od prvního a základního příběh přichází posun. Je totiž nutné dovysvětlit, proč daný muž hledal nové sídlo. Objevuje se zde tedy důvod odchodu do nové země, vražda. Vyprávění tak dostává rys určité dramatičnosti, kdy praotec Čech měl tedy závažný důvod zemi opustit. Také se zde již nejedná jen o „nějakého člověka“, ale o významného vladyku. To mu také dodává na určité důležitosti a snad i výjimečnosti. Praotec Čech nám zde najednou vyvstává mnohem zřetelněji. Jedná se o osobu, která již má určitý původ a svůj

³⁹ *Kronika tak řečeného Dalimila*. Přeložila Marie Krčmová. Praha: Svoboda, 1977.

příběh, s čímž koresponduje i sdělení, že žil ve cti spolu s bratry šesti – měl tedy rodinu a jednalo se o cnotného muže.

Poslední z nejstarších kronik, které zde uvádíme, je Kronika česká Přibíka Pulkavy vzniknuvší kolem roku 1374 na objednávku samotného krále Karla IV.⁴⁰ Text této kroniky je psán latinsky, ale posléze byl přeložen i do češtiny. Přibík Pulkava se zde zaměřuje na události od rozchodu lidstva při stavbě babylonské věže a klade důraz zvláště na původ a rozchod Slovanů. Poté přistupuje k vlastním dějinám českým.

Zde se pak Čech stává opět jen „obyčejným“ mužem. Nejedná se zde o vladyku. Tento muž však podle vypravěče spáchal vraždu na jakémsi velmoži, proto musel opustit svou vlast a spolu s bratry se vydal hledat novou, kde by kde by mohl žít v bezpečí, což bylo zcela jistě převzato z Dalimilovy kroniky. Nefiguruje zde tedy Čech jakožto významná postava ve své zemi – lech či starosta, ale autor se o něm zmiňuje pouze jako o „nějakém člověku.“ Příběhu to trochu ubírá na důležitosti – přeci jen působí lépe, když je praotec Čech určitou autoritou, která vládla ve své zemi, naopak je zde více vygradována ona „zápletka,“ či spíše důvod odchodu tím, že se jednalo o vraždu velmože, tedy nějakého nejspíše zámožného a důležitého muže, proto Čech již nemohl ve své rodné zemi zůstat.

Významným dějovým aktem, který se odlišuje od příběhů předchozích, je ono vystoupení na horu Říp, kterého se účastní jeho druhové a nikoliv jen on sám, jako tomu bylo u autorů předchozích. Je zde tedy zdůrazněna určitá kolektivní sounáležitost snad i obřadnost či ritualita, kdy Čech společně se svým lidem shlíží do údolí na svou novou zemi.

Čechův bratr Lech

Důležitá je zde také první zmínka o Čechově bratru Lechovi, který přišel do země s ním, nicméně není zde příliš jasné, zda se jedná o jeho pokrevního bratra či jen někoho z jeho

⁴⁰ Havránek, Bohuslav a Josef Hrabák, ed. *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*. Praha: Československá akademie věd, 1957, str. 80.

doprovodu: „Čechův bratr nebo druh jménem Lech, který přišel s ním, přešel pak zasněžené hory, které dělí Čechy a Polsko. Když uviděl převelikou rovinu, táhnoucí se až k mořským břehům, usadil se tam a zalidnil ji svým rodem.“⁴¹ Najednou přichází na scénu další postava, i když jen ve zmínce.

Dosud praotec Čech vystával z příběhu sám a neobjevoval se tam nikdo jiný, ačkoliv víme, že přišel s družinou. Nikdo jako by nebyl natolik důležitý, aby se o něm vypravěč zmínil, což je zcela jistě pochopitelné. Tímto dodatkem se nám tak do příběhu dostává další linie příběhu a my jakožto čtenáři si tak můžeme domýšlet, jaký byl další osud Čechova bratra Lecha a jeho země.

Vypravěč se zde také zabývá vysvětlováním a popisem míst a etymologií názvů, což má opět v příběhu své místo a pomáhá dotvářet celkový obraz. Název hory Říp je dle autora odvozen od latinského názvu respiciens – rozhlížející se, „neboť z té hory lze kolem dokola zřít velikou rovnou zemi. I je hora položena mezi řekami Labem, Vltavou a Ohří. Tam nejdříve začali obdělávat a obývat českou zemi“⁴² Důležité je však zde zejména ono vysvětlení názvu země – latinské označení Boemia, kterou odvozuje od slova boh, a tak jsou podle tohoto výkladu nazýváni Češi – podle jména božího. Jedná se o zcela jistě zajímavý moment, který nám onen příběh opět posouvá trochu dále. Můžeme se totiž jako čtenáři ptát, zda to může znamenat, že český národ pochází od boha, či si po něm jen určil své jméno. Ať tak či onak, ono určování původu odvozujícího se od nějaké božské autority je však rys typický pro mýty nejstarších kultur.

⁴¹ Bláhová, Marie. *Kroniky doby Karla IV.* Praha: Svoboda, 1987, s. 607.

⁴² tamtéž, s. 607.

Hájkova kronika česká

Čech a Lech – charvátská knížata

Pozoruhodný posun v příběhu pak přináší Hájkova kronika česká. Toto raně novověké dílo se po svém vzniku stalo nejčtenější a nejcitovanější původní českojazyčnou knihou. Zásahu na tom má mimo jiné i autorův velký vypravěčský talent a zcela jistě notná dávka fantazie při zpracovávání nejstarších českých dějin. Nutno dodat, že většinu pověstí a příběhů z české historie známe zejména v té podobě, v jaké je před více než 500 lety stvořil Hájek. Nebudeme se však zde zabývat historií a vlivem Hájka na její poznání, protože daleko větší vliv měl nejspíše na formování národa jako takového. V dobách krizí či hledání národní identity, byla právě Hájkova kronika knihou, ke které se mnozí obraceli, aby našli odpovědi na otázky odkud, a hlavně kam směřuje český národ, přičemž své čtenáře si zcela jistě nalezne i dnes. Důvod, proč byla Hájkova kronika ve své době tolik populární, byl právě autorův velký vypravěčský dar a zcela jistě notná dávka fantazie, čímž dokázal přilákat mnoho generací čtenářů a vytvořil tak pevný vztah k české historii.

Ačkoliv má Hájek pravděpodobně největší zásluhu na tom, že jsou nejstarší příběhy dodnes známy, přičemž o další rozpracování se zasloužil Alois Jirásek ve svých Starých pověstech českých, který z Hájka hojně čerpal.

Příchod praotce Čecha je zde poprvé datován, a to konkrétně do roku 644, aby autor přiblížil onen mýtický příběh kronikářskému záznamu – zároveň se tedy dozvídáme, který biskup zrovna sloužil na římském stolci a stejně tak jméno císaře konstantinopolitánského – Konstantina III. Tím se ocitáme v konkrétním čase. Výraznou novinkou je zde také od počátku zmínění obou bratrů, tedy Čecha a Lecha, kteří jsou u Hájka již „povýšeni“ na knížata, přičemž každý také měl v charvátské zemi své sídlo – Lech měl hrad v místě zvaném Krapina a Čech sezení na hradě Psáry a vypravěč neopomíná poznámku, že hrad Psáry byl mnohými nájezdy Slovanů zbořen, nicméně ves pod hradem má do jeho současnosti stále své obyvatele. Už zde je v této poznámce jakýsi náznak výjimečnosti,

možná i věčnosti, tj. toho, že vesnice, ve které kdysi sídlil praotec Čech, nemůže ani po mnohých nájezdech zaniknout.

Důvod odchodu – nepokoje v zemi

Hájek také pozměňuje důvod odchodu a hledání nové vlasti – není to již vražda spáchaná Čechem, protože představa „otce zakladatele“ jako vraha se zcela jistě již příliš neshoduje s onou představou váženého a ušlechtilého člověka. Vypravěč zde tak hovoří spíše o neshodách mezi jednotlivými rody: „Oni pak bratři Čech a Lech, vidouce takový neřád, vlády i mordy mezi příbuznými o meze a dědiny, spolu se o to snesli, aby se těch hadruňkův a mordů uvarovali, a jiným té vši krajiny postoupíce...“⁴³ Absence vraždy nám samozřejmě trochu ubírá na dramatičnosti, avšak „posílá“ postavu praotce Čecha do zcela jiného světla, jelikož předtím byl postaven do role jakéhosi hříšníka, který svou zemi nejspíše opustit musel, a to kvůli svým činům. Zde se jak Čech, tak Lech rozhodli ze své svobodné vůle. Od počátku je zde také docela zřetelná subjektivita vypravěče. Oba muži jsou zde od počátku vykresleni jako cnostní muži, kteří se zkrátka nemohli dále dívat na křivdy a vraždy mezi jednotlivými rody, a tak pro dobro svých lidí zanechali své hrady napospas jiným a rozhodli odejít.

Družina

Jejich společenství se však od prvotního příběhu o praotci Čechu více rozrostlo – dozvídáme se, že odešli s ženami, dětmi a přáteli, přičemž celou družinu čítalo kolem 600 osob, mezi nimiž byla i hrabata a páni. Nesmíme opomenout také to, že se zde poprvé, kromě výše zmíněného počtu osob, objevuje také zmínka o erbu, který patřil praotci Čechovi. Vypravěč zde také pracuje se symbolikou, jelikož Čechovým znakem je zde černý orel v bílém štítu na žlutém praporci, který dle autora užívali jak Čechovi předkové, tak jeho potomci až do Boleslava Ukrutného. Toto trochu bourá onu stereotypní představu Čecha jako jakéhosi až biblického pastýře, který vede svých pár souputníků do nové vlasti

⁴³ Hájek z Libočan, Václav; Linka, Jan, ed. *Kronika česká*. Praha: Academia, 2013, s.11.

– zde se hovoří o knížeti, který s velkou slávou a s hrdě vztyčeným praporem odchází se svou družinou hledat novou zemi, přičemž se k němu připojili i hrabata a páni, což může opět vyzdvihovat jakousi autoritu obou mužů.

Příchod do nové země

Onen tematizovaný příchod do nové vlasti probíhá dosti podobně jako v dílech předcházejících: „knížata charvátská Čech a Lech přibrali jsou se svými do země Bohemské a přijeli až pod jeden veliký vrch a tu se posadivše, sobě i svým dětem i dobytčům, aby odpočinutí učinili, zemi ohledavše, že jest úrodná, znamenali. Nazejtří pak ráno Čech pojav Lecha, bratra svého, a jiné k tomu čtyři, vstoupili jsou na ten vrch a odtud spatřili lesy a řeky, hory i roviny.“⁴⁴

Vystoupání na horu Říp

To, co je zde odlišné, od příběhů následujících, je ono vystoupání na horu – jak jsme mohli vidět – v Kosmově kronice tento záznam zcela chybí, v Dalimilově kronice vystoupá praotec Čech na horu sám, v kronice Přibíka Pulkavy již se svou družinou a zde u Hájka s ním tedy vystoupá i jeho bratr Lech. Oproti Dalimilovi se nám zde také vytrácí informace o tom, kolik vlastně praotec měl bratrů (u Dalimila se hovoří o šesti). Hájek také mlčí o oněch pohanských bůžcích, které si podle nejstarších pověstí vzal praotec Čech s sebou. Nesmíme opomenout etymologii slova Zříp, což je zde vyloženo jako slovanské označení pro kopec nikoliv z latinského označení respiciens, jak vykládá Přibík Pulkava.

Zde nám však příběh ještě nekončí a je vypravěčem rozvíjen dále. Ten zprvu popisuje život obyvatel české země, neopomíná zmínit, že „žádný z nich „to jest. mé“ říci neuměl, ale klášterským neb mnichovským způsobem živi jsouce „to jest naše“ ústy, srdcem i skutkem každý tak pravil.“ Případně, že „žádný hřích při nich zlodějství, těžší nebyl...“ Obyvatelé žili tedy v pokoji, klidu a míru, téměř ve shodě s božím přikázáním –

⁴⁴ Hájek z Libočan, Václav; Linka, Jan, ed. *Kronika česká*. Praha: Academia, 2013, s. 11.

vymyká asi snad jen věta v úvodu odstavce, kdy „ženy jím spolu obecné byly, neb obyčejem zvířecím k každé noci někteří, a zvláště lehkovážnější, nového manželství jsou hledali...“⁴⁵ Nicméně ani to příliš nenarušuje onen možná až křesťansky čistý řád, který byl od počátků v jejich společnosti nastolen.

Jak jsme mohli vidět, objevuje se zde hned několik klíčových momentů, které mají vliv na strukturu, vyznění příběhu a také na celkový obraz praotce Čecha. Prvním z toho je tedy ono opuštění své země kvůli nepokojům. Není zde tedy již tematizována vražda, a praotec je tedy již bez jakéhokoliv „stínu či hříchu minulosti“ a samozřejmě takto vyznívá nejen jeho postava ale celý příběh mnohem lépe. Ona vražda se pak již neobjevuje v žádném příběhu, který by tematizoval příchod praotce Čecha. V dalších verzích je tak už „jen“ cnostným mužem.

Další linie příběhu

Příběh je zde také poprvé obohacen o další rodovou linii praotce Čecha. Poprvé zde totiž vystupuje jeho syn zvaný Kleň, od něhož se pak odvíjí příběh založení první vesnice – Kleneč, jež měla své místo kdesi pod Zřípem. Také je zde nově datován odchod Čechova bratra – po devíti letech od příchodu se praotcův mladší bratr rozhodl hledat novou vlast, které by mohl vládnout sám: „Lech, kníže, mladší bratr Čechův, maje velikou čeled' pod svou správou, umínil se osaditi na východ slunce a té vsí krajiny bratru svému staršímu postoupiti. Oblíbiv sobě místo jedno, od bratra i ode všech odpuštění vzav a přátelsky se s ním rozžehav, tam se obrátil.“⁴⁶ Hájek klade důraz i na psychologické vysvětlení činů postav, což je typický postup zejména pro novodobou literaturu, a zároveň docela netypický pro kronikářský žánr, nicméně to dobře přispívá k objasnění některých pohnutek, případně dějových zvrátů.

Ona snaha o zachování análového charakteru kroniky, kde se objevují fiktivní analistické záznamy o vzniku jednotlivých měst, jsou zde nositelem hlavní kronikářské

⁴⁵ Hájek z Libočan, Václav; Linka, Jan, ed. *Kronika česká*. Praha: Academia, 2013, s. 11.

⁴⁶ tamtéž, s. 14.

linie, jelikož jsou spjaty s panovníky a jejich nejbližším okolím. To dobře ilustruje zmínka o založení města Kouřim, které má v kronice přímou souvislost s Čechovým bratrem Lechem. Jedná se totiž o město, kde se rozhodl Lech usadit, a aby jeho krajané v Čechách viděli, kde přesně má sídlo, dal jim na vědomí, že třetí den v určitou dobu mají vystoupat na Říp: „já toho času v lese oheň nemírný učiním, a kdež uzříte blesk ohně a dýmu kouření, tu znejte mé osazení. A tu hned toho času počal jest města stavěti a velikými valy kázal je osypati a od toho kouření dal jemu jméno Kouřim.“ Zde je tedy vidět autorova práce s místními reáliemi, které se snažil zapracovat do příběhu s postavami, které nám jsou dobře známé.

Následně se totiž zde objevuje Krok, který, ač dle popisu autora velmi mladý, oplýval zvláštní milostí a spravedlností a kterého si Čech velmi oblíbil a slíbil mu, že ho jednou ustanoví svým nástupcem. Dle Hájka tedy Čech Kroka velmi dobře znal. V předchozích příbězích není o přátelství těchto dvou ani zmínka. Opět je to jistě dáno autorovým vypravěčstvím, kdy se snaží napojit několik příběhů na sebe, aby byla zachována posloupnost a připravuje si tak již materiál na následující události. Čtenář je tedy ihned obeznámen s důvody Krokova zvolení Čechovým nástupcem.

Rituálnost – pohřeb

To se stane těsně poté, co Čech v šestaosmdesáti letech umírá. Dozvídáme se poprvé tedy nejen přesné datum jeho smrti, ale také jeho věk, přičemž si také můžeme spočítat, kolik mu v tomto příběhu bylo let, když přišel poprvé do Čech, což bylo úctyhodných devětašedesát let. Odtud pak nejspíše pramení další příběhy, které zobrazují praotce Čecha jakožto starého a váženého muže.

Onen pohřeb zde má taktéž významnou úlohu. Je zde totiž kladen důraz na onu obřadnost a rituál pohřbu. V tomto příběhu jej třetího dne odnesli a následně při západu slunce a pohřbili. Na místě Čechova pohřbení je pak založena ves, jež se nazývá Ctiňoves. Jak již bylo zmíněno, autor využívá jakási vedlejší epizodická vyprávění, což jsou zde příběhy o zakládání měst, aby se tak utvořil ucelený obraz. Ještě větší obřadnost a rituálnost je zde však při zvolení Kroka Čechovým nástupcem. Dle Kroniky pak „na stolicí jeho a nad hrobem Čechovým posadivše, čepici Čechovu na hlavu Krokovu vstavivše, hůl,

kteřouž se měl obyčej Čech v svém starém věku zpodpírati, také v ruku dali a poctivost jemu jako bohu činili, a křivajíce svá kolena, věřnost a poslušenství všickni slibovali.“⁴⁷ Autor zde pracuje již s motivem zvolení, chceme-li počátky rituálu korunovace, kdy je Krokovi vložen na hlavu čepec, jakožto koruna a do ruky dána hůl – symbol žezla. Země je tedy v dobrých rukou. Autor tak plynule navazuje dalšími pověstmi o Krokovi a jeho dcerách. Není zde tedy tematizováno ono období bezvlády a chaosu.

Epičnost v Hájkově kronice

Předtím, než se pustíme do širšího naratologického rozboru Hájkovy kroniky. Musíme zmínit studii Jaroslava Kolára, který se zabýval jeho vypravěčstvím. To nám pomůže lépe dokreslit určitý obraz tohoto díla, kde se snaží nalézt ty prvky, „které Hájkovo dílo činily oblíbeným čtením a sblížíjí je s vypravěčskými postupy zábavné prózy.“⁴⁸

Studii zde zmiňujeme proto, že poskytuje mnoho zajímavých podnětů, které se hodí pro účely naší práce. Zde rozděluje kroniku dle výpravnosti do několika období – 1. období od počátků do roku 1000, 2. období od roku 1000 do r. 1350 a 3. období od roku 1350 do roku 1527. Nás však zajímá zejména ona mýtická část, tedy od počátku do roku 1000. Zde zmiňuje, že úvodní kapitola kroniky, pojednávající o starších obyvatelích a dějích země, „je prakticky prostá epických prvků a je také od vlastní kroniky oddělena“, přičemž po ní teprve následuje známý výčet Hájkových pramenů.

Mýtické příběhy starých pověstí – příchod praotce Čecha a později látky známé z legend (sv. Václav, sv. Ludmila) jsou v této části osou výpravnosti, ale na rozdíl od ostatních částí nevytvářejí tyto výpravné prvky souvislé pásmo s bezprostředním navazováním jednoho příběhu na druhý, jedná se tedy o vypravěčské celky s uzavřeným syžetem, o kterých Kolár hovoří jako o výpravných vsuvkách – jsou to tedy drobné epické celky, které podávají detailní příběhy rozpracované jako syžetová vyprávění. Je zde patrná

⁴⁷ Hájek z Libočan, Václav; Linka, Jan, ed. *Kronika česká*. Praha: Academia, 2013, s. 15.

⁴⁸ Kolár, Jaroslav. K podobám epičnosti v Hájkově kronice. In: *Návraty bez konce: Studie k starší české literatuře*. Brno: Atlantis, 1999, s. 66.

snaha o dochování análového charakteru kroniky, kdy uvádí přesná data, lokalizace, postav, které jsou např. v ostatních částech knihy z hlediska vlastního příběhu nadbytečné a ony události prokládá fiktivními analistickými záznamy (např. o vzniku jednotlivých hradů a měst, o bitvách). Zde jsou však tyto výpravné útvary nositelem hlavní kronikářské linie a hrdiny jsou zde panovníci se svým nejbližším okolím, na jejichž příběhy se soustřeďuje pohyb národních dějin, zatímco v druhé části jde naopak v naprosté převaze o odbočky od kronikářské osy díla.⁴⁹

Kolár také zmiňuje, že onen epický charakter pověstí ovšem působil naopak i na fiktivní „analistické záznamy“, které se v první části knihy týkají zejména zakládání hradů a měst, kde Hájek pracuje s názvy těchto míst, jak byly známy v jeho době, a ony „analistické“ zápisy jsou koncipovány spíše jako výklad jejich etymologie, velmi často doprovázen konkrétním ději – zápletkami, kde byla samozřejmě uplatňována dávka autorovy fantazie. Jelikož Kolár popisuje v obecné rovině spíše celkový charakter díla (nejspíše nejen z hlediska omezeného prostoru, ale také toho, že zkrátka připravuje materiály pro pozdější rozbory), nedostává se nám tedy přesných příkladů oněch výpravných vsuvek, případně zda se nějak liší ony vsuvky v první a ostatních částech díla, což by zcela jistě vydalo za samostatnou odbornou práci, můžeme o tom tedy pouze spekulovat.

V této souvislosti můžeme také zmínit práci Jany České⁵⁰, která se ve své práci zabývala vedlejšími epizodickými vyprávěními v Kronice české a rozděluje je do několika podtypů, jež vnímá „v opozici vůči epickému analistickému záznamu jevícímu se jako „hlavní text“ či text velkých dějin“. Zde hovoří o analistických záznamech, které se

⁴⁹ V ostatních částech knihy jsou ony výpravné útvary zpravidla uvedeny stylisticky stereotypními formulacemi typu „Přihodilo se toho roku“, „Byl také toho času“ – kterými bývají ony výpravné vsuvky uvedeny (nutno dodat, že s velkou důsledností), nicméně nejsou součástí centrální kronikářské osnovy (tj. analistického sledování českých národních dějin) – v nejstarších pověstech a dějinách do roku 1000 je to naopak – tyto formulace tam ještě nenalezneme.

⁵⁰ Česká, Jana: Vedlejší epizodická vyprávění Hájkovy kroniky. In Linka, Jan (ed.) *Na okraj Kroniky české*, Praha: Academia, s. 45.

s naracemi rozcházejí, jelikož nepřesahují informativní funkci a zůstávají pouhým oznámením, líčením. Sem spadají právě nejstarší pověsti, jelikož jsou samostatnými celky a chybí jim ona příčinná následnost, která je závazným aspektem narace. Jsou sice zpracovány důsledně a s důrazem na detail a představitost, přesto však zůstávají na stejné úrovni s např. zprávami o diplomatických jednáních, zároveň by jejich absence způsobila jakousi neúplnost či trhlinu v historii českých dějin, proto do kroniky musely být zakomponovány, i když odděleně od zbytku díla.

Struktura fikčního světa v Hájkově kronice

Základními stavebními prvky narativních světů jsou kategorie osoby, přírodní síly, stavu či události. Svět jakožto makrostruktura má svůj řád a ten je určen globálními omezeními. V případě světa v Hájkově kronice české se jedná o aletická omezení a deontická omezení. Aletická omezení stanovují základní podmínky fikčního světa, zejména jeho kauzalitu, časové a prostorové parametry i akční schopnost osob. Jedná se zde o přirozený fikční svět. Přirozené fikční světy patří mezi takzvané „fyzikálně možné světy“.⁵¹ V těchto světech neexistuje a neděje se nic, co by porušovalo zákony aktuálního světa. Aletické podmínky přirozeného světa také určují povahu všech entit v tomto světě, zejména povahu osob. V případě praotce Čecha se jedná o protějšek lidské bytosti a jeho vlastnosti se vůbec nevymykají osobám aktuálním. Nemá žádné nadpřirozené schopnosti. Zároveň jsou pro tyto světy typické příběhy lidského osudu. Leckdy se jedná o příběhy tragické povahy – od života k smrti, od civilizace k úpadku.⁵² V případě praotce Čecha tomu ale tak není. Naopak, zde svět spěje ke zlepšení. Odešel ze své země kvůli válkám a po strastiplné cestě našel zemi zaslíbenou. Deontická omezení jsou pak ta, která určují vzhled fikčních světů především v podobě zakazujících, nebo předpisujících norem. Ty pak stanoví, které akce jsou zakázané, povinné nebo dovolené. Liší se od ostatních omezení v oblasti platnosti. Deontické normy jsou tedy závazné buď díky mlčky přijímaným konvencím (jako jsou zvyky určité kultury), anebo jako explicitně vyhlášená pravidla, směrnice a zákony.

⁵¹ Doležel, Lubomír: *Heterocosmica: Fikce a možné světy*, Praha: Academia, 2003, s. 122.

⁵² tamtéž, 124.

Vyhlašování norem je pak výsadou určitých osob nebo společenských institucí, které také mají moc normy prosazovat.⁵³

Prostor fikčního světa

Jeden ze způsobů, jak vůbec uchopit prostor fikčního světa, je ten, který nabízí například strukturalista Jurij Lotman. Ve své monografii *Struktura uměleckého textu* hovoří o prostorových vztazích jako o jednom z prostředků, jak chápat skutečnost.⁵⁴ Nejprve však určuje ony binární opozice prostoru (například prostor otevřený – uzavřený, vysoký – nízký, ohraničený – neohraničený či blízký – vzdálený). Pro naše účely nám postačí binární opozice otevřený či uzavřený a případně pak ohraničený či neohraničený. Prostor uzavřený musí své hranice stejně jako je tomu i v našem reálném světě, kde je náš pohyb také těmito hranicemi omezen. Typy hranic se ve své práci zabývá Šinclová s Kubíčkem.⁵⁵ Podle nich může mít hranice uzavřeného prostoru dvě základní podoby, a to ve vztahu ke své zřetelnosti. Mužeme pak rozlišit hranici „pevnou“ (s variantami prostupná a neprostupná). Avšak zdaleka ne u všech hranic lze určit, kde se přesně nachází. Pro tyto typy zavádí termín rozvolněná hranice. V případě pevné hranice je prostor či více prostorů zřetelně odděleno, rozvolněnou hranicí vzniká přechodové pásmo. Jedná se tedy o prostor, který spojuje vlastnosti dvou či více prostorů. Naopak prostor otevřený je takový typ prostoru, kdy je ona vlastnost součástí jeho významu. I v tomto případě však musí být neexistence hranice tematizována. Otevřený prostor bez hranic je funkčně provázán s postavou, kdy například postava putuje otevřenou krajinou. Existují však prostory, které kombinují vlastnosti otevřeného a uzavřeného prostoru. Jedná se pak o otevřený prostor s částečnou hranicí.

⁵³ Doležel, Lubomír: *Heterocosmica: Fikce a možné světy*, Praha: Academia, 2003, s. 127.

⁵⁴ Lotman, Jurij: *Štruktúra umeleckého textu*, Bratislava: Tatran, 1990

⁵⁵ Šinclová, Soňa – Kubíček, Tomáš: *Sémantika narativního prostoru*, Olomouc: UPOL, 2015, s.

V případě Hájkovy kroniky se nejspíše jedná o kombinaci otevřeného a uzavřeného prostoru s tím, že osoby se zde mohou volně pohybovat. A to ať už z uzavřeného světa do světa otevřeného, což zde může být znázorněno například Lechovým odchodem, kdy za sebou nechává onu vesnici, tedy uzavřený a tematizovaně malý svět a vstupuje do otevřené krajiny. Tak i z otevřeného světa do světa uzavřeného, což může být znázorněno právě naopak příchodem osoby z otevřené přírody do vesnice.

Vypravěč

Osoba, která vypráví Čechův příběh, zaujímá ve fikčním světě románu dominující postavení. Vypravěče nemůžeme v tomto případě vidět jako jednu z postav fikčního světa, ale naopak. Stojí nad všemi fikčními osobami a událostmi a zachovává si nad děním ve světě neustálý nadhled. Konstruuje fikční svět ve všech jeho složkách a úrovních. Pokud bychom měli charakterizovat vypravěče podle Stanzelova typologického kruhu⁵⁶ vyprávěcích situací a vypravěčů, nejvíce jeho typu odpovídá „oko kamery,“ skrze něž vstupujeme do fikčního světa a vidíme události tak, jak se dějí v onu danou chvíli, přičemž nemůžeme nahlížet do myšlenek a pohnutek postav. Vyprávění probíhá v Er-formě a podle Doleželových charakteristik by se dalo říci, že se zde jedná o Er-formu do jisté míry subjektivizovanou, což je narativní způsob vznikající tak, že do textury vyprávění ve třetí osobě pronikají v menší nebo větší míře rysy subjektivity.

Vypravěč Hájkovy kroniky se snaží, jak již bylo řečeno výše, zachovat onen análový charakter kroniky a vypravovat ony události kronikářským způsobem. I tak je zde ale patrný hodnotící přístup. U nejstarších příběhů je tento přístup patrný o poznání méně než u ostatních částí Kroniky české, ale i tak jej tam v nepatrných náznacích nalezneme. Užívá například hodnotící adjektiva především u popisu lidu, kteří dle jeho slov byli „*věrní a jeden k druhému milosrdní, mezi jíchžto řádem a nynějším způsobem jest veliký rozdíl, neb jistě šťastný byl ten věk, v kterémž tak řádně a skrovně lidé užívajíce pokrmův i nápoje dlouho byli živi [...] pracovití a robotní byli.*“⁵⁷ Také u Kroka nešetří chválou: „*Muž*

⁵⁶ Stanzel, Franz K: Teorie vyprávění, Praha: Odeon, 1988.

⁵⁷ Hájek z Libočan, Václav; Linka, Jan, ed. *Kronika česká*. Praha: Academia, 2013, str. 33.

jeden, kterýž jiné všechny starší a soudce moudrostí a důvtipem daleko přesahoval [...] neb on, ač byl mlád, však od své přirozenosti zvláštní milostí a spravedlností při soudu obdařen byl.“ Oproti tomu u praotce Čecha příliš hodnotících adjektiv nenalezneme a spíše jej nechává promlouvat prostřednictvím jeho činů a promluv: „*Vzhlédl vzhůru a padl na zem a líbal ji, z toho se velmi raduje, že od jeho jména má být jmenována.* Případně užívá adverbia typu přátelsky, laskavě, trpělivě. U odchodu Čechova bratra do sousední země je ono užívání adverbii k dotvoření celkové atmosféry nejpatrnější: „*Oblíbil sobě místo jedno, od bratra i ode všech odpuštění vzav a přátelsky se s ním rozžehav. Oni pak, ač nerádi, jej propustili, snažně ho prosíce...*“

Vypravěč tedy jednotlivé osoby, jejich činy a jednotlivé děje zasazuje do určitého celku. Tím je pak určeno jejich místo a význam ve fikčním světě.

Postavy

Postava je určitým mentálním konstruktem, jež si každý čtenář utváří na základě informací z textu. Podle Rimmon- Kenanové je její charakteristika dána nahromaděním určitých náznaků povahových rysů, jež se v textu vyskytují a čtenář si posléze tyto povahové rysy zpětně vyvozuje. Kenanová v této souvislosti hovoří o „povahových indikátorech.“⁵⁸ Všechny textové prvky, které čtenáři napomáhají k tomu, aby si danou postavu nějak zařadil, se pak dají považovat za prostředky charakterizace postavy.

V této souvislosti můžeme rozlišovat charakterizaci přímou a nepřímou, tj. podle Rimmon-Kenanové „přímou charakterizaci a nepřímou prezentaci.“⁵⁹ Již z označení je patrné, že přímou charakterizaci získáme explicitními pojmenováními, zatímco nepřímá prezentace je indikována určitými náznaky a je jen na čtenáři, aby si ony implicitní informace sám odvodil. V případě přímé charakterizace je pak důležité rozlišovat, zda se ony informace o určité postavě dozvídáme od samotného vypravěče nebo z promluvy některé z dalších postav. Podle Fořta se o přímou charakterizaci jedná jen v tom případě,

⁵⁸ Rimmon-Kenanová, Shlomith: *Poetika vyprávění*. Brno: Host, 2011, s. 66.

⁵⁹ tamtéž.

kdy pochází od hlasu „s nejvyšší autoritou v textu.“⁶⁰ Samozřejmě, pokud se informace o postavě dozvídáme od postavy, jedná se o informace subjektivní a je jen na čtenáři, aby rozhodl, zda tyto informace bude považovat za relevantní. Z hlediska relevantnosti pak bude vždy promluva vypravěče nadřazena promluvám postav.

V Hájkově kronice se jedná ve velké míře o nepřímou charakterizaci. Jak jsme zmínili výše, vypravěč se snaží nechat praotce Čecha promlouvat svými gesty a činy. Přímá charakterizace se objevuje pouze v náznacích, které jsou pak v textu doloženy gesty a chováním postavy. K přímé charakterizaci tak dochází v případě praotce Čecha velmi výjimečně a spíše jen prostřednictvím komentáře. Povaha bývá naznačena pouze v rámci určitého kontextu a velmi často uvozena adjektivy či adverbii. V případě nepřímé charakterizace můžeme zmínit také přístup Daniely Hodrové⁶¹, která rozděluje postavy na postavy-definice a postavy-hypotézy. Postava-definice je postava schematická, která má jasné charakterové rysy, jež doplňují požadavky diskurzu, například romantický hrdina, případně typu, což může být například vodník z pohádek, nebo žánru (např. komediální postava. Postava hypotéza je jejím opakem. Tato postava má své nitro, které však není jednoduše vyjádřitelné. V tomto případě vypravěč o postavě neříká vše a často také neví vše, přičemž onen charakter postavy je do velké míry na čtenáři, přičemž také stále zůstává spousta otázek, tedy hypotéz, což je patrné z označení.

V Hájkově kronice se postava praotce Čecha postavě-hypotéze a postavě-definici spíše vzdaluje, protože postrádá onen psychologický profil a stává se tak pouze jakýmsi symbolickým nositelem lidských cností.

⁶⁰ Fořt, Bohumil: *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu, 2009, s. 65.

⁶¹ Hodrová, Daniela, ed.: *Proměny subjektu, Druhý svazek*. Pardubice: Ústav pro českou a světovou literaturu AV ČR v nakl. Mlejnek, 1994, s. 75.

Legenda o praotci Čechu

Legenda o praotci Čechu, jež vyšla roku 1888, je nepříliš známým dílem autorky Sofie Podlipské, sestry Karoliny Světlé. Ta ve svých dílech čerpala mimo jiné i z historie a mnohá její díla jsou také svým dějem do historie zasazená.

Podlipská se však nesnaží charakterizovat myšlení středověkého člověka, historický kontext ani společenské hodnoty. Spíše se zaměřuje na zdůraznění hodnot nadčasových a tam, kde je patrný rozdíl mezi dávným a soudobým člověkem, jde pak spíše o romantické zveličení čestnosti, síly či lásky, nebo na straně druhé hrubost a násilí. Povídky z českého dávnověku jsou psány zejména tak, aby vynikl jejich dobrodružný, případně romantický příběh, na pozadí českých lidových pověstí. Objevují se zde také různé bytosti a jevy, jejichž prostřednictvím vyniknou různé lidské vlastnosti. Tyto knihy tedy můžeme zařadit spíše k žánru pověsti než k historické próze.

Příběh v dílech Sofie Podlipské je v žánru pověsti často ukotven tím, že se vedle fiktivních postav – praotec Čech, objevují též postavy skutečné, například Sámó. Mocná s Peterkou také uvádějí, že takzvané „staré pověsti české“ spadají do pověstí historických, avšak jsou v nich obsaženy „výrazné rysy mýtu o vzniku národa, jež se postupně staly jedním z pilířů národní kulturní tradice“⁶². Pověst je na rozdíl od mýtu více doslovná. Mají však společné to, že sledují počátek, případně vznik národa a pracují s určitými symboly, jejichž prostřednictvím pak proniká do příběhu někdy až mystická posvátnost.

Pověsti se v první polovině 19. století v Čechách těšily velkému zájmu a jejich sběru se věnovala řada obrozenců. Například Božena Němcová, či Karel Jaromír Erben, jehož Kytice čerpala z národních pověstí a nelze také opomenout Smetanovu operu Libuše, která se realizovala jak první hra v nově otevřeném Národním divadle. Mýty ovlivnily také například tvorbu Jaroslava Vrchlického či Julia Zeyera. Zájem o kulturní dědictví, ať už se týkalo reálných dějin či pověstí, samozřejmě souvisel s tehdejšími ukotvujícími a sebe utvrzujícími snahami. Na sklonku 19. století

⁶² Mocná, Dagmar – Peterka, Jaroslav: Encyklopedie literárních žánrů, Praha: Paseka, 2004, s. 509.

pak vyšlo dílo, které nejstarší příběhy dostalo mezi nejširší skupinu čtenářů – Staré pověsti české Aloise Jiráska.

Onen příběh a jeho variace, které jsme zmínili výše, se totiž v tomto případě odehrávají až na samém konci. Hlavní roli zde totiž hraje Čech ve svých mladých letech. Jedná se o dílo nepříliš známé, ale o to zajímavější, protože nám pomůže dotvořit celkový obraz této osobnosti a zaplnit tak bílá místa z jeho minulosti. Nutno také dodat, že je to dílo velmi bohaté na dobrodružství i fantazii.

S praotcem Čechem se setkáváme ještě v době, kdy nebyl praotcem, dokonce ani otcem, ale mladým jinochem, který spolu se svými rodiči žil v dřevěné chýši v zemi Charvátské. Země to byla úrodná a slovanské kmeny, z nichž Čechové vyšli, které na jejím území žily, ač k nim ještě nedošlo křesťanské učení, nebyly kmeny divokými, naopak. Obyvatelé byli mírumilovní a celé dny se starali o svůj dobytek a obdělávali pole. Již na počátku vypravěč zdůrazňuje jejich lásku k domovu a své vlasti. Jedná se o jeden z typických rysů tvorby Podlipské, která ve svých prózách pracuje s idealizovaným pohledem na minulost. Snaží se zejména romanticky zveličít některé vlastnosti – ať už je to čest, odvaha či věrnost. Čech vyrůstal spolu se svými rodiči, sedmi bratry a širokým příbuzenstvím v jedné prostorné chýši a všechny pojila „svorná láska.“ Výraznou postavou je zde také Čechův děd, který byl velmi moudrý a mezi místními ve vesnici vážený. Obyvatelé mají také své kněze a kněžky, kteří léčí a dokážou věštit budoucnost. Ti také měli hrady vysoko v horách blízko posvátných hájů.

Putování mladého Čecha

Jednoho dne přichází do vesnice kupci, kteří cestují po celém světě. To mladého hochu okouzlí natolik, že se rozhodne vypravit se s nimi. Již v následující kapitole se však dozvídáme, že kupce hromadně přepadávají Hunové, divoký a bojovný kmen, který pod vedením Attily křížuje přilehlé oblasti, drancuje a podmaňuje si vše, co mu přijde pod ruku. Čech však z výpravy stačil uprchnout a vrátit se domů. Pocit štěstí však netrvá dlouho, a i jeho vesnici přepadnou oni nájezdníci. Čech se s pomocí několika mužů snaží vesnici ubránit. Zde se poprvé objevuje jeden z hlavních motivů – motiv udatného válečníka, kdy onen bojovník – Čech je zde až romanticky stylizován a pateticky

idealizován do té míry, že má čtenář někdy pocit, že se jedná o „nadčlověka“: „Lačněl po krvi nepřátelské, bylo mu radostí mávat mečem, sekat a bodat, zápasit a rvát se. Jeho mozek byl jako mlhou obestřen, srdce jeho bylo ztuhlé. Vrhál se do seče nejlítější, rozdával rány vpravo vlevo, ale jeho žádná zbraň nezasáhla, žádné paže neskolilo. Jeho paty byly jako ze železa, držel se na nich pevně odolávaje zápasu nejtěžším.“⁶³

Jak jsme mohli vidět, i Čechovo hrdinské působení na bojišti je popsáno velmi široce a velkolepě a dochází tak až k jeho zbožštění, což se objevuje i v pozdější pasáži, kdy Čech bojuje s Huny proti Markomanům a „šípky lítaly mu kolem nepokryté hlavy, ale zdálo se, jako by se jí vyhýbaly. Toliko jeden projel mu hustými vlasy a zůstal v nich vězeti jako vítězoslavná ozdoba.“⁶⁴ Čech nakonec v boji Hunům podlehne a je nucen se s nimi vydat na cestu jako zajatec, avšak i jako zajatec si nakonec získá jejich srdce svou odvahou a statečností. To se ukáže v momentě, kdy společně s válečníky přichází do Krkonoš. Zde se dozvídá, že od Markomanů jsou všechny stezky do Hercynského lesa obklíčeny, a tak budou nejspíše muset odtáhnout pryč. Čech se však jen tak odbýt nenechá, chce do té země vkročit: „Cosí jej tam pudilo a lákalo, a bylo to tak mocné, že by to mu nebyl mohl odolati, ani kdyby chtěl. Ale on nechtěl odolati.“⁶⁵ Zde se objevuje ona „osudovost“, kdy Čecha stále na toto území táhne nějaká nadpřirozená síla, které se nemůže zbavit. Tato osudovost a motiv jakési předurčenosti se prolíná celým příběhem. Dalším výrazným motivem je také motiv snění, leckdy je to snění hraničící s jasnovidectvím. Čechovi se zdají sny, kterak následuje starého vousatého muže, jenž mu následně otevírá bránu do krásné země, která je zde připodobňována až k ráji. O to více je Čech zvědavý, co se skrývá na tom území, kam se nemůže dostat.

Mladý muž pak svou odvahou vyburcuje armádu natolik, že se s Markomany rozhodnou bojovat. Ještě předtím se však tváří v tvář setká s nejmocnějším králem hunské říše – Attilou. To je onen příklad toho, že v příbězích Sofie Podlipské se často setkávají skutečné historické postavy s těmi fiktivními. Ono setkání je zde opět popsáno až romanticky: „Čech očí nesklopil a nechvěl se. Srdce mu jen mocně bušilo. To byl tedy

⁶³ Podlipská, Sofie: *Legenda o praotci Čechu*. Praha: Dobrovský, 2013, s. 27.

⁶⁴ tamtéž, s. 43.

⁶⁵ tamtéž, s. 40.

Attila? Attila přeměřil ještě jednou zajatce, jenž podruhé mu odolal; oči před ním nesklopil. Myslíl dlouho ještě na tu krásnou tvář nesklíčeného ohnivého zajatce... Čech díval se za ním.“⁶⁶ Ona romantizace a jakási nadpřirozená síla, jež z mladého muže vychází, je právě nejvíce patrná nejen v bojích proti nepřátelům, ale i při setkávání s jinými lidmi. Zde je mnohokrát zdůrazňováno, že „jeho obličej zářil, jeho oči byly plny ohně a síly, a jakmile je na něho někdo upřel, musil každý svůj zrak před ním sklopit.“ Dokonce i když byl zajatcem, je zdůrazňováno, že „měl pevný a jasný pohled (...) nikdy takhle nevypadal ani nehleděl zajatec a otrok.“⁶⁷

Výrazným momentem je posléze to, když Čech padá do skalní propasti, kde se ho ujme pár krkonošských obrů, jež se nazývají Korkonti a jsou poslední svého druhu. Obři v této zemi žili po staletí, i když zde vládl keltský kmen Bójů. Avšak z vyprávění se dozvídáme, že poté vtrhli do země divocí Markomani, a tak byli Bójové a Korkonti přemoženi a vyhnáni ze svých hradů a měst. Symbolický kruh se pak uzavírá, když Korkontka poté, co jí Čech vyjeví své sny vykřikne: „On je to!“ Zvolala. „Ty jej sem voláš! Jemu dáš tu zemi, o níž bylo tolik válčeno, z níž vypudili nás až do těchto skal, odkud jsme jí stále žehnali!! (...) A věz, Krakonoš tě volá do země, které ty sám dáš jméno svoje, pro níž při prvním vkročení jsi zápasil a krvácel. Tobě chce ta země náležeti. Cos mi to povídal o pluhu a rádle, a o práci v lůně země? Tam touží země opuštěná po dítkách, jež chce nasycovati!“⁶⁸ Dozvídáme se, že obři čekali na to, až přijde ten, který má zemi opět zachránit a zvelebit. Poté, co zjišťují, že jej již našli, oba umírají. Čech tedy dostává symbolické požehnání od původních obyvatel země.

Další části příběhu jsou opět ve znamení putování. Cestuje zemí, kde narazí na další druidy, u nich se stane učedníkem. Setkáváme se zde také s hradem Zvíkov, jež byl prý postaven od Římanů za války, kterou vedli s Markomany. Opět je zde patrná snaha autorky zařadit do fantaskního příběhu prvky skutečného světa, což se objevuje i dříve, když hovoří o posvátné skále druidů. Zde vstupuje do příběhu a vysvětluje, že „za našich dnů stojí na

⁶⁶ Podlipská, Sofie: *Legenda o praotci Čechu*. Praha: Dobrovský, 2013, s. 43.

⁶⁷ tamtéž, s. 42.

⁶⁸ tamtéž, s. 58.

těže skále velebný chrám, který chrání město Mělník a dávný hrad, ve kterém sv. *Ludmila se narodila*.⁶⁹ Také hora Říp se zde objevuje v souvislosti s druidskými rituály. Při této příležitosti druidové vykřikují: „Říp! Říp!“ Až posléze se spolu s Čechem dozvídáme, že se jedná o jejich posvátný kopec.

Čech posléze opět putuje, stane se obchodníkem, cestuje po světě a plní si své sny, avšak stále není šťastný. To je také výrazným motivem knihy, což souvisí s určitým romantickým laděním celého příběhu. Emoce hlavní postavy jsou zde velmi silné. Čech stále trpí výčitkami a pochybami z toho, že opustil svou rodinu a svou zemi, která byla vlivem nájezdníků takřka rozprášena. Láska ať už k někomu či k vlasti je zde znázorněna s velkou dávkou patosu: „Jeho mužné oko zvlhlo, ba někdy skanula mu slza v bohatý, temně plavý vous, vídali-li, jak lidé lnuli k vlasti své a k národu, že radostně i krev svoji cedili za ně. Byl by dal deset životů, kdyby je měl na rozdávání, jen aby mohl pokleknouti a zlíbatu tu zemi, kterou by mohl nazvati vlastí.“⁷⁰ To se mu nakonec vyplní, kdy opět putuje různými zeměmi a náhle se ocitá se v širším okolí své původní domoviny.

Zde ke svému překvapení objevuje svou rodinu a ostatní vesničany. Ti putují z místa na místo a často jsou napadáni jinými kmeny či loupežníky. I zde není nouze o romantická vyjádření lásky ke svému národu: „*ustal Čech jednoho jitra a znamenal se býti silným a statečným za všecky. Jeho srdce objímalo láskou upřímnou veškeren drahý lid tohoto kmene.*“⁷¹

Odchod do nové země

Přichází tedy onen osudový okamžik, kdy se Čech rozhodne jít do země, jež je mu podle předchozích znamení předurčena. Následující den se tedy on a celá jeho široká rodina spolu s ostatními rody vydají na cestu. Zde se vyprávění shoduje s ostatními příběhy, avšak praotec Čech zde není vyobrazen jako kníže, či jiný vladyka, ale pouze jako

⁶⁹ Podlipská, Sofie: *Legenda o praotci Čechu*. Praha: Dobrovský, 2013, s. 93.

⁷⁰ tamtéž, s. 113.

⁷¹ tamtéž, s. 121.

výjimečně silný a odvážný muž, jež se těší velké úctě lidu. Z vyprávění také vyplývá, že jeho věk je o poznání nižší, než je tomu u předchozích příběhů, což nám trochu nabourává onu stereotypní představu praotce Čecha jako starce.

Oproti všem nepříjemnostem a patáliím však cesta do „země zaslíbené“ netrvala příliš dlouho a proběhla hladce „bez překážek, bez pohrom a nehod.“ Také krajina, která se před nimi náhle rozprostřela byla „mírná a usmívavá.“ Zkrátka vše bylo Čechovi a jeho druhům nakloněno. Jako první po příchodu do země spatří horu Říp: „A hle, pojednou objevil se také jako samo srdce této země modrý Říp, obětiště pradávné. Byl jako magnet. Přitahoval k sobě mocně nový lid, a lidu všemu bylo jakoby, nová vlast jej k srdci svému vinula.“⁷²

Opět je zde vygradována ona osudovost a Čech následně předstihne celý průvod a vystoupí na jeho vrchol – sám. Zde opět vypravěč dotváří situaci: „Tehdy událo se, co všichni kronikáři vypravují. Čech pozdvihl rukou k božskému slunci, prosil božství za ochranu a žehnaje zemi této zasvětil ji všem pokolením kmene svého.“⁷³ Do noci se zde pak pálily obětní ohně, aby bylo zemi požehnáno. Lidé posléze zakládali osady a Čech putoval po celé zemi a navštěvoval všechny rody, avšak svůj domov měl i nadále pod Řípem ve vsi, která se dnes nazývá Ctiňoves. Jak jsme mohli vidět Ctiňoves se objevuje již u Hájka – v této vsi je Čech pohřben a na jeho počest je tak pojmenována. Celý příběh pak završuje opět završuje autorka otázkou: „Nezáří-li nám i budoucím jako hvězda spásy ta krásná legenda o praotci Čechovi?“

Struktura fikčního světa

Fikční svět Legendy o praotci Čechu se už velmi liší od fikčního světa Hájkovy kroniky. Zcela jistě je to způsobeno odlišnými žánry – kronika versus legenda. Legenda nám totiž nabízí mnohem širší pole působnosti, zejména co se nadpřirozena týče, přičemž kronika se v tomto ohledu tedy musí držet více při zemi. V *Legendě o praotci Čechu* se

⁷² Podlipská, Sofie: *Legenda o praotci Čechu*. Praha: Dobrovský, 2013, s. 124.

⁷³ tamtéž, s. 125.

jedná o fikční svět, který porušuje zákony aktuálního světa. Jedná se tedy o fyzikálně nemožný, nadpřirozený svět. Co je nemožné v přirozeném světě, stává se možným v jeho nadpřirozeném protějšku.⁷⁴ Podle Doležela může být struktura nadpřirozeného světa utvořena několika rysy: 1. nadpřirozený svět obývají fyzikálně nemožné bytosti, 2. vybrané osoby přirozeného světa nabývají vlastností a akčních schopností, které nejsou dány obyčejným osobám a 3. Neživé předměty jsou personifikovány. V případě našeho zkoumaného díla se jedná o typ první – nadpřirozený svět obývají fyzikálně nemožné bytosti. Čech se během svého putování setkal s obry, bojoval s draky a na samém konci příběhu se pak dozvídáme o Rusalkách, „jež se smály, lesní panny a víly tančily v lesích a doma se usmívali dobrosrdeční skřítkové domácí.“⁷⁵ Za nadpřirozenou bytost můžeme také s trochou fantazie považovat i samotného Čecha, kterému se „meče a kopí ho nezasáhly“ a šípy litaly kolem nepokryté hlavy, ale jako by se jí vyhýbaly.“ Také jeho sny, které mu předpovídaly budoucnost spadají do této oblasti.

Doležel pak ve své navazující práci více specifikuje a rozděluje ony nadpřirozené světy na 1. Realistní svět, 2. Fantazijní svět a 3. Kombinaci realistního a fantazijního světa, tedy svět aleticky dvojdový. Aleticky dvojdový svět je pak dále rozdělován na svět mytologický a svět kouzelný. Ve světě mytologickém jsou však vztahy mezi přirozenou a nadpřirozenou oblastí asymetrické, kdy přirozená oblast je pod nadvládou nadpřirozených bytostí a nemůže se proti nim bránit. Člověk je tedy proti takovým silám bezmocný. Svět kouzelný se vyznačuje tím, že hranice mezi nadpřirozenem a přirozenem není tak ostrá. A i když každá strana má určen svůj prostor, například skřítkci žijí v močálech, vodníci v rybnících, může docházet k interakcím s normálními smrtelníky. Nadpřirozené bytosti zde mohou být jak pomocníky, tak i protivníky. Kouzelný svět je typický zejména pro pohádky. Která je typická hlavně tím, že vedle ní modality aletické uplatňuje faktor axiologický, morální princip, podle něhož dobro vítězí nad zlem. Proto je v pohádkovém světě běžné, že přirozená bytost, která usiluje o dobro porazí nadpřirozenou bytost, která chce páchat zlo. Třetím typem je typ hybridní. Jedná se o

⁷⁴ Doležel, Lubomír. *Heterocosmica II: fikční světy postmoderní české prózy*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2014, s. 123

⁷⁵ Podlipská, Sofie: *Legenda o praotci Čechu*. Praha: Dobrovský, 2013, s. 128

takový svět, v němž je hranice mezi přirozeným a nadpřirozeným zcela zrušena. Jedná se o jakousi transformaci světa mytologického – odstraní se hranice a přirozené a nadpřirozené entity jsou po fikčním světě zcela rozptýleny. Přirození lidští obyvatelé fikčního světa tak nemohou předpokládat, kde se setkají s nadpřirozeným jevem, bytostí nebo událostí.

V případě legendy o praotci Čechu můžeme zcela jistě hovořit o aleticky dvojdomém světě kouzelném. Objevují se zde nadpřirozené bytosti a tvorové, kteří však žijí ve svém prostoru, ale to jim nebrání v interakci s přirozenými bytostmi. Mohli jsme se tedy setkat s obry, kteří žili ve skalách či drakem v lese, kterého mladý Čech nakonec přemohl. Leckdy jsou zde tedy přítomny i typické pohádkové rysy, kdy dobro zvítězí nad zlem, a postavy jsou zde vesměs černobílé. Nicméně, pokud se vrátíme k struktuře fikčního světa, musíme dodat, že pokud by se v celém příběhu ony nadpřirozené bytosti nevyskytovaly, jednalo by se spíše o realistní svět, kdy by se o onu nadpřirozenou stránku „postaralo“ Čechovo snění či blouznění v horečkách a jasnovidectví.

Prostor fikčního světa

Legenda o praotci Čechu je tvořena otevřeným prostorem s částečnou hranicí, jelikož je celý příběh postaven na Čechově putování otevřenou krajinou. Již na začátku, kdy se mladý Čech vydá na cestu s obchodníky, odchází z uzavřeného světa své rodné vesnice. Posléze překračuje pomyslnou hranici a vstupuje do prostoru otevřené krajiny. Oním putování se pak ony prostory proměňují. Ocitává se mezi hunskými válečníky ve vesnici, ze které nemůže uprchnout – uzavřený svět, případně pak mezi obry v jeskyni. Nutno dodat, že až na pár výjimek se uzavřený prostor pro Čecha stává místem klidu a bezpečí, a naopak prostor otevřený je pro něj plný nástrah, kdy nelze předpokládat, odkud přijde nějaké nebezpečí. V tomto případě v podobě barbarských kmenů, které drancují vesnice nebo nadpřirozených tvorů.

Vypravěč

Stejně jako u Hájkovy kroniky i v případě Legendy o praotci Čechu vypravěč zaujímá dominující postavení. Stojí nad všemi fikčními osobami a událostmi a zachovává si nad děním ve světě neustálý nadhled, přičemž konstruuje fikční svět ve všech jeho složkách a úrovních. Vyprávění probíhá v er-formě. Podle Stanzelova typologického kruhu by se nejspíše jednalo o autorskou vyprávěcí situaci, kdy autor stojí zřetelně nad příběhem, je vševědoucí a zná dokonale myšlenky postav. Tento vypravěč je však velmi subjektivní a také často zaangažován do děje. Je hlasitý, dominující, který bez rozpaků intervenuje, přerušuje dějovou linii a hodnotí. Avšak četné hodnotící komentáře i exklamace se dají zřetelně oddělit od ostatního textu: „Tak setkali se tito dva památní mužové. Jeden vryl své krvavé jméno navždy v dějiny lidstva. Jméno druhého, jenž vedl lid pokojný k práci osadiv jej ve vlasti krásné, zachovalo se v polobáječné pověsti, srdcím potomků však předrahe.“⁷⁶ Jindy jako by sděloval pocity a myšlení postav: „Lidé, lidé přicházeli! Jak dávno neviděl nikoho.“⁷⁷ Také zde není nouze o vypravěčova vzrušená zvolání: „Ó, jak se chvěly ty tiché posvátné lesy!“⁷⁸ Dílo také neskrývá svého fyzického autora. Neustále z něj vystupuje, promlouvá a leckdy předává určité morální poučení. Ony vsuvky mají někdy podobu až laické psychologie: „Že je možno učit se ze všeho krušného, co člověka stihne, utvořiti si z toho školu, pokládati to za těžkou zkoušku, jejížto šťastné výsledky člověka konečně odmění zdarem.“ Nezřídka kdy dochází také na zvolání či povzdechnutí nad současným osudem postavy či zmiňování vlastních vzpomínek: „Ach, vy milé pohádky našich dětských let, které nám babičky vypravovaly od pokolení do pokolení, od pradávnych dob až na naše časy! Na vás, vy milé pohádky, vzpomínám a zabývám se v duchu polobáječným žitím našeho velebného praotce.“⁷⁹ Také se zde objevuje jakési nakažení vypravěčovou řečí řeči postav. Promlouvají obvykle stejně stylizovaným obřadným jazykem.

⁷⁶ Podlipská, Sofie: *Legenda o praotci Čechu*. Praha: Dobrovský, s. 43.

⁷⁷ tamtéž, s. 105.

⁷⁸ tamtéž, s. 45.

⁷⁹ tamtéž, s. 120.

Postavy

V Legendě o praotci Čechu mají postavy sklon k typu postavy-hypotézy pouze v případě, kdy se snaží autorka trochu více zachytit jejich psychiku či když chce znázornit například jejich strach či pochyby. Mnohem blíže však všechny postavy mají k postavě–definici, přičemž většinou tak splňují nějaké rámce charakteristických typů. Může se například jednat o autorovu intenci jejich prostřednictvím znázorňovat obecné lidské rysy, cnosti či neřesti, případně daná schémata zejména romantického diskurzu. Sem nejspíše zapadá i postava mladého Čecha, který je zde vykreslen jako udatný hrdina, který oplývá velkou odvahou a současně je také citlivé duše. Stejně tak jeho děd a ostatní postavy, které se v příběhu vyskytují.

O některých postavách můžeme také hovořit jako o postavách-funkcích. Sem spadají postavy-svorníci, které plní funkci jakéhosi kompozičního ucelování děje. Sem by se dala řadit např. postava obryně, která Čechovi, posvětila myšlenku, že právě on je vyvolen k osídlení české země. Tyto postavy však neplní tuto funkci v celé její úplnosti a vystupují rovněž jako nositelé jistých vlastností, v případě obryně bychom pak dokonce mohli pro větší rozpornost a psychickou vykreslenost mluvit až o příklonu k postavě-hypotéze.

Staré pověsti české

Nyní se přesouváme k neznámější verzi onoho příběhu o praotci Čechu, Starým pověstem českým Aloise Jiráska. Ty vycházejí zejména z Hájkovy kroniky české, ale i zde nalezneme několik odlišností, které dávají příběhu opět nový rozměr. Již na počátku nám autor ještě více zpřesňuje místo, odkud oba bratři přišli: „Za Tatrami, v rovinách při řece Visle rozkládala se od nepaměti Charvatská země, část prvotní veliké oblasti Slovanské.“⁸⁰ Oba bratři jsou zde opět popsáni jako vojvodové, kteří se kvůli nepokojům a válkám mezi rody rozhodli svou rodnou vlast opustit. Opět je zde také kladen důraz na jejich původ a to, že nepocházeli z nějakého divošského kmene, ale jednalo se o zcela soběstačné společenství, která obdělávalo svá pole a staralo se o dobytek, tedy společenství, které oplývalo na danou dobu vyspělým hospodářstvím.

Posléze oba muži, spolu s jejich družinou, která čítala jejich rodiny i ostatní velmože, vydali na cestu. Ještě předtím však vzdali oběť bohům. Což je moment, který se nám z ostatních příběhů postupně vytratil a u Hájka zcela chybí. Poprvé se také objevuje popis Čechova vzhledu, se kterým jsme se, kromě Legendy o praotci Čechu, dosud nesetkali: „uprostřed vojvoda Čech, sivé brady, ale statný a silný.“ Odtud pak zřejmě převládá ona představa starého muže s dlouhým šedým vousem.

Výrazně je zde popsáno ono dlouhé putování: „Zlá byla cesta hlubokými hvozdy, zlá jejich chuze luhy a bažinami, plnými rákosí, ostřice, rozlehlých, mechových trsů a různých křovin. Z večera zažehovali ohně a topili do úsvitu, aby záře, padajíc do tmy lesní, plašila úskočné, lité šelmy.“⁸¹ Posléze přešli další řeku, kde našli další pustější kraj, kde potkávají původní obyvatele českých zemí. Ti jako by byli stavěni do protikladu k Čechovu národu, který je na danou dobu vyspělý svým hospodářstvím. Tyto lidi naopak popisuje jako obyvatele cizího jazyka, kteří jsou odění kůžemi, smělí a srdnatí, kteří jim se zbraněmi

⁸⁰ Jirásek, Alois. *Staré pověsti české*. Praha: Státní nakladatelství, 1936, str. 10.

⁸¹ tamtéž, s. 11.

vstupovali do cesty.

Je zde kladen důraz na to, že jejich kraj je pustý, nedotknutý rádlím a málo osídlený. Jejich obydlí jsou zde popsána jako chudé chatrče i vykopané jámy. Zde opět zcela jistě působí onen mýtus a ospravedlnění nároku na dané území. Tentokrát zde můžeme hovořit o dvou aspektech. Prvním je jakási obhajoba tohoto nároku a druhým může být důraz na panenskou přírodu a její bohatství, které se před novými obyvateli rozkládá. Autor zde pracuje s jakýmsi nezpochybnitelným nárokem, který je však odlišný od předchozích děl, kdy se jednalo o neobydlenou krajinu, která byla předurčena k tomu, aby jí Čech se svou družinou osídlil. V tomto případě může být oním ospravedlněním to, že zkrátka Čechův národ je hospodářsky a kulturně vyspělejší než původní obyvatelstvo, argumentuje se zde tedy určitou převahou daného národa. Jak jsme zmiňovali na úplném počátku, ony mýty jsou vymezeny na základě etnického kritéria. Tedy to, že území patří pouze jednomu národu – Čechům. Tím, že je tak položen vznik národa do bájně minulosti a dál postupuje popisem jeho historie, vytváří představu jakési kontinuity českého národa, který má vlastní území, jež patří Čechům a vždy patřit bude.

Následující pasáže jsou nám již dobře známy. Družina se po dlouhé cestě rozhodne si odpočinout a utáboří se na úpatí hory Říp. Mezitím vévodové obchází okolí a zjišťují, že je země velmi úrodná. Pak přichází na řadu onen památný moment, kdy praotec Čech vstává a vydává se na vrchol, přičemž je zde kladen důraz na slovo „sám jediný“ vzhůru na horu Říp „tichým lesem, plným ještě nočního šera.“ Je zde patrný opět náznak jakési obřadnosti či rituálnosti, což je ještě umocněno tím, že v době, kdy Čech stane na vrcholu, je již ráno a vychází slunce, které může symbolizovat nový začátek. „A hle, široší kraj se před ním rozkládal do nedozírné dálky až k modravým horám rovný a volný, les a chrastina, nivy a luka. Bujnou jeho zelení svítily se řeky jako rozlité stříbro.“⁸² Poté schází dolů a říká svým druhům, jakou krásu spatřil a společně se rozhodnou zde zůstat. Následuje ona scéna pojmenování země podle svého objevitele a gesto, kdy pokleká k zemi, líbá ji a pozvedává ruce k nebesům a žehná: „Vítěž země svatá, nám zaslíbená! Zachovej nás zdravé, zachovej nás bez ourazu a rozmnož nás od národu do národu až

⁸² Jirásek, Alois. *Staré pověsti české*. Praha: Státní nakladatelství, 1936, s. 11.

navěky!“ Následně se zde objevuje rituál, který nalezneme zejména u Kosmy či Dalimila, kdy praotec Čech postavil na zem dědky (bůžky) a zapálil veliký oheň a provedli obětování na poděkování a pro požehnání jejich nové zemi.

Následuje část, která zabírá dost prostoru v textu, kdy vypravěč velmi podrobně popisuje místní život, zvyky a obyčeje. Lidé zdělávali půdu, stavěli roubené domy a starali se o dobytek a také líčení toho, jak postupem času půda vydávala hojnější a hojnější žej. „Žito, pšenice, ječmen, oves i proso hustě se vlnily širými lány; nad ně jasněji se zelenaly pruhy hebkého lnu i vysoké konopí vedle záhonů plných strakatých, makových květů.“⁸³ Takový barvitý popis zejména přírody i místních zvyků se u předchozích příběhů zcela jistě neobjevuje. Na popis života lidí a zejména blahobytu je zde kladen obzvláště velký důraz a je mu věnován velký prostor v textu. To zcela jistě souvisí také s určitým mýtem „zlatého věku“, kdy příchod Slovanů a následná doba, kdy vládl zemi praotec Čech je zde charakterizována jako doba hojnosti. Obyvatelé země zušlechťují krajinu, rozmnožují se, všeho je dostatek, v zemi je mír a vládne zde nastolený řád. „Dokud vojvoda Čech vládl, panovaly všude řád a kázeň. Lidé poctiví a mezi sebou věrní. U chlévu neměli závor a dveří nezamýkali. Žádného zločinu tíže nevážili nežli krádeže a loupeže. Bylť každý v rodu opatřen, a chudým stal se jenom ten, jenž nechtěje pracovati, byl vyobcován.“⁸⁴ Onen mýtus zlatého věku je tedy přítomen velmi silně, přičemž jeho funkcí je právě zvýraznění určité části minulosti národa jako doby velkého rozkvětu.

V příběhu se objevují také nadpřirozené bytosti, které mají ve vesnici i mezi místními své pevné místo. Například polednice, které „nesly se v bílém rouše jako světlý stín mezi lány k lidským obydlím na zkázu nestřežených dětí, kdy vycházely divé, škaredé ženy velikých hlav s nerovnými očima, posílající na lidi divoký pláč, kdy se zjevovaly spanilé lesní panny zlatých vlasů s věncem na hlavě, oděné bělostným rouchem.“ Také slovanský bůh Perun, „hromu vládce, jehož blesku, „božího posla“ a jiných mocných bůhů, kteří oslabovali tělo lidské, jeho kosti a rozum zatěmňovali, se lidé báli. Je prosili, k studánkám dary přinášeli, černé slepice neb holuby, oběti zabíjeli, aby chránil jejich stáda od moru a žehnal jim.“ Případně také škádlivý šotek, „drobounký bůžek s pazourky

⁸³ Jirásek, Alois. *Staré pověsti české*. Praha: Státní nakladatelství, 1936, s. 12.

⁸⁴ tamtéž, s. 18.

na rukou i na nohou, přinášel štěstí domu“ nebo i skřítek, jenž „opatroval statek, dobytek hlídal a krmil.“

Po tomto dlouhém líčení posléze přichází pasáž, kdy se Čechův mladší bratr Lech rozhodne odejít a hledat svou novou zemi. Výrazný je zde onen motiv semknuté rodiny, kdy se k sobě všichni obyvatelé chovali, jako by byli jedna rodina. S tímto motivem taktéž pracuje vypravěč velmi výrazně: „všichni neradi ho propouštěli, když svou vůli oznámil. Přátelsky se s ním žehnali a prosili ho, aby daleko od nich neodcházel, kdyby nebezpečností od nepřátel na ně trhlo, aby jim jako svému rodu na pomoc přispěti hleděl.“⁸⁵ Význačná je pak pro nás Lechova odpověď: „O moji milí bratří a synové i muži země české! Nezapomenu nikdy, že jsem z vašeho plemene.“⁸⁶ Jedná se o výrazný rys této prózy, jelikož se zde velmi často opakují metaforická pojmenování, která mají zdůraznit, že všichni Slované jsou jedna rodina. Vypravěč často přirovnává vztahy mezi jednotlivými slovanskými národy ke svazkům rodinným. Již na začátku říká, že Slovanské národy neboli „plemena“ jsou si „příbuzná jazykem, mravy a způsobem života.“

To je také patrné v situaci, kdy praotec Čech umírá. Jeho smrt je zde tematizována jako jakýsi konec oněch šťastných „zlatých“ časů a opět je zde kladen důraz na rodinnou sounáležitost: „všichni ho oplakávali jako svého otce a naříkali: „Tys byl náš vojvoda i náš otec, tys nás uvedl v tyto končiny, tys byl pravý a věrný správce své čeledi i všeho plemene. Ach běda, přeběda, kdo nás bude spravovati a opatrovati!“

Vypravěč se praotcově pohřbu věnuje opravdu důkladně a je tedy popsán do nejmenších detailů. Dozvídáme se tedy nejen jeho ošacení: „Protož oblékli jeho mrtvolu v nový oblek, v řasný plášť, v sukni přepásanou širokým pasem, lesknoucím se od řetízku a kovových ozdob, v hace pěkně zbarvené a v střevíce. Na hlavu bílých dlouhých vlasů a bílé brady dali mu drahou čepici sobolovou.“ Ale také je zde velmi podrobně popsán onen rituální akt, kdy postavili hranici, posadili ho a „přinesli jeho zbraň, oštěp, meč, mlat a černý štít a vše mu položili po boku. Když pak zabili kohouta a slípku a uvrhli je na hranici, přistoupil nejbližší příbuzný mrtvého vojvody, zapálil kus dřeva a drže je v pravé ruce blížil

⁸⁵ Jirásek, Alois. *Staré pověsti české*. Praha: Státní nakladatelství, 1936, s.18.

⁸⁶ tamtéž, s. 15.

se po zpátku k hranici. Dokud jí nezapálil, měl levou ruku na zádech. Když pak drva chytla, přicházeli ostatní s planoucími loučemi a házeli je do hranice.“ Až hranice dohořela, vzali kosti, zakopali je a postavili na tom místě mohyly, kterou pak všichni chodili navštěvovat. A, jak posléze dodává vypravěč, „jméno jeho šlo od pokolení do pokolení.“

Staré pověsti české zpracovávají příběh praotce Čecha opět trochu jiným způsobem. Není zde totiž kladen takový důraz děj nebo Čechovy činy, ale spíše na popis místních zvyklostí a rituálů. Výrazně nám zde také vyvstává onen pocit sounáležitosti s důrazem na to, že všichni Slované jsou jedna velká rodina. Sám praotec Čech, zde, ač se to může zdát zvláštní příliš nedominuje, ale je jen jakýmsi stmelujícím prvkem, který drží ono společenství pohromadě. To se pak po jeho smrti rozpadá.

Struktura fikčního světa

Ve Starých pověstech českých se opět, jako tomu bylo i v Legendě o praotci Čechu, jedná o fikční svět, který porušuje zákony aktuálního světa, tj. fyzikálně nemožný, nadpřirozený svět. To je dáno tím, že tento svět obývají fyzikálně nemožné bytosti, tedy domácí skřítki, spanilé lesní panny či šotci. Při rozdělení nadpřirozeného světa se tedy jedná o onen aleticky dvojdomý, přičemž čistě hypoteticky se tento svět může nacházet na pomezí světa mytologického a kouzelného. O svět mytologický by se mohlo jednat v tom případě, kdyby se zde opravdu objevil slovanský bůh Perun a zasahoval by do dění ve vesnici. V tom případě by ona přirozená složka byla pod nadvládou nadpřirozených bytostí, proti kterým by se nemohla bránit. Nicméně se přikláním spíše ke světu kouzelnému, kdy zde žijí nadpřirozené bytosti, které se sice pohybují ve svém prostoru, ale nic jim nebrání v interakci s přirozenými bytostmi. tento svět se tedy velmi podobá světu Legendy o praotci Čechu. Nachází se zde víly, skřítki, kteří pomáhají s obhospodařováním chalupy či šotci, kteří lidem můžou škodit.

Prostor fikčního světa

Prostor fikčního světa ve Starých pověstech českých je opět kombinací světa uzavřeného a otevřeného. Nicméně převažuje spíše prostor uzavřený, pokud nepočítáme onen příchod

Čecha a jeho družiny do nové země, kde putují prostorem otevřeným. Nicméně onen uzavřený prostor je zde mnohem výraznější zejména z toho důvodu, že vypravěč často popisuje právě ony místní zvyky a obyčeje lidí ve vesnici, kteří zde žijí. Jejich vesnice a domov je pro ně symbolem bezpečí už jen tím, že je jejich „vládcem“ praotec Čech. To je patrné i u jeho pohřbu, kdy lidé naříkali: „Ach běda, kdo nás bude opatrovati!“ Praotec Čech zde má funkci jakéhosi opatrovatele a strážce, který drží v zemi pořádek a mír. Opět jediný, kdo onu hranici uzavřeného světa překročí je Lech, jenž se vydá hledat nové obydlí, přičemž opět se zde objevuje onen motiv nebezpečí, který může přijít zvenčí.

Postavy

Stejně jako u Hájkovy kroniky, je zde také praotec Čech spíše symbolickým nositelem cností, kdy postrádá jakýkoliv psychologický profil, přičemž za něj „hovoří“ pouze jen gesta a činy. Je jakýmsi stmelujícím prvkem onoho příběhu. Mužem, který drží ochranou ruku nad obyvateli své země.

Vypravěč

V tomto případě stojí opět vypravěč nad příběhem a konstruuje onen fikční svět. Tento typ vypravěče je hodně podobný vypravěči u Hájkovy kroniky. Jedná se tedy o autorskou vyprávěcí situaci, skrze níž vstupujeme do fikčního světa, přičemž vyprávění probíhá v Erformě. Jak již víme, mezi základní rysy autorského vypravěče patří vnější perspektiva, případné odkazování sebe sama ve vyprávěném aktu. Vystupuje z onoho textu a dodává příběhu určitý řád. Nejvýrazněji se vypravěč projevuje zejména v úvodu příběhu, kdy hovoří sám za sebe: „Pojďte a poslyšte pověsti dávných časů. Poslyšte o našem praotci, o předcích, jak přišli do končin naší vlasti a usadili se po Labi i po Vltavě i po jiných řekách této země...“⁸⁷ Poté se projevuje zejména dodatky, například po smrti praotce Čecha na závěr dodává: „a jméno jeho šlo od pokolení do pokolení.“ Zároveň příliš nedává nahlížet do myšlenek postav, to se stává zcela výjimečně, například v situaci, kdy praotec stane na

⁸⁷ Jirásek, Alois. *Staré pověsti české*. Praha: Státní nakladatelství, 1936, str. 8.

vrcholu hory Říp: „I zaradoval se praotec Čech nad utěšeným krajem i zamyslil se pak nad ním, jak bohové dají, jak tu bude jeho rodu i budoucím pokolením,“⁸⁸ případně ještě v pasáži: „A staroch bílých vlasů i bílé brady rozbíhal se myslí po dalekých končinách prvotní vlasti, vzpomínal na puťky.“ Ony rysy subjektivity, které jsou tak patrné v ostatních příbězích jsou zde trochu upozaděny.

⁸⁸ tamtéž, s. 8.

Závěr

V této práci jsme se zabývali problematikou jednoho z nejstarších českých mýtů a jeho zpracování v různých literárních dílech, která jsme se pokusili analyzovat. Snažili jsme se poukázat na to, nakolik odlišně s tímto tématem jednotliví autoři pracují, případně zdůraznit některé klíčové prvky. V první části jsme se zaměřili na problematiku mýtu, jeho charakteristiku, druhy, případně jeho fungování v literatuře. Pro nás je určující mýtus o příchodu zakladatele do nové země, od něhož se vše další odvíjí. Autoři v této souvislosti hojně pracovali s biblickými motivy a nezpochybnitelným nárokem na naše území.

Druhá část se věnuje fikci a fikčním světům v souvislosti s mytickými příběhy. Zde můžeme zmínit, že většina dávných epických literárních artefaktů se pro lidi, kteří ve své době četli o hrdinech či bozích, neodehrála ve fikčním prostředí. V tomto případě může být mýtu příkladem paradigmatu pravdy – Zeus či praotec Čech nebyli a ani nejsou fiktivní, ačkoliv nejsou vnímáni na stejné rovině jako běžní smrtelníci.

V ostatních částech jsme se zabývali jednotlivými díly a způsobem, jakým zde byly jednotlivé příběhy vypravovány. Sledovali jsme variování základní struktury děje, kdy se od prvotního příběhu Kosmovy kroniky postupně nabalovaly další prvky, které děj ozvláštňovaly a posouvaly zcela jiným směrem. Některé prvky se také postupem času vytrácely, například pohanští bůžci, které praotec Čech uctíval, případně praotec Čech jakožto vrah, který musel ze své země uprchnout. Naopak více nám zde vyvstával praotec jako hrdina v pravém slova smyslu a nositel všech cností. Autoři zde také často postupovali nepřímou charakterizací postavy, kde se snažili praotce postihnout pomocí jeho činů a promluv. Postupně se do příběhu také přidával onen aspekt muže – vyvoleného, který byl vybrán, aby zavedl svůj lid do země zaslíbené, což je nejvíce zdůrazňováno v Legendě o praotci Čechu.

Mohli jsme tedy vidět, že tento územní mýtus a příběhy o praotci Čechu jsou neodmyslitelnou součástí naší kultury, která má vždy jasně a zřetelně rozpoznatelnou strukturu a specifický fikční svět, kde se až na výjimky setkávalo nadpřirozeno s reálnými

postavami. Toto fungování světů, jež vstupují do vzájemného vztahu tím, že opakovaně vyprávějí příběh, jehož dějové jádro a základní obsazení postav zůstává stejné, nám tak dobře odhaluje principy fungování mýtů v literatuře.

Seznam literatury

Prameny

- Bláhová, Marie, ed.: *Kosmova Kronika česká*. Praha a Litomyšl: Nakladatelství Paseka, 2005.
- Bláhová, Marie. *Kroniky doby Karla IV*. Praha: Svoboda, 1987.
- Hájek z Libočan, Václav; Linka, Jan, ed. *Kronika česká*. Praha: Academia, 2013.
- Jirásek, Alois. *Staré pověsti české*. Praha: Státní nakladatelství, 1936.
- *Kronika tak řečeného Dalimila*. Přeložila Marie Krčmová. Praha: Svoboda, 1977.
- Podlipská, Sofie: *Legenda o praotci Čechu*. Praha: Dobrovský, 2013.

Literatura předmětu

- Česká, Jana: Vedlejší epizodická vyprávění Hájkovy kroniky. In Linka, Jan (ed.) *Na okraj Kroniky české*, Praha: Academia
- Cohnová, Dorrit: *Co dělá fikci fikcí*. Praha: Academia, 2009.
- Doležel, Lubomír: *Heterocosmica: Fikce a možné světy*, Praha: Academia, 2003.
- Doležel, Lubomír. *Heterocosmica II: fikční světy postmoderní české prózy*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2014.
- Eliade, Mircea: *Mýtus a skutečnost*. Praha: Oikoymenh, 2011.

- Eliade, Mircea. *Mýtus o věčném návratu*. Praha: Oikoymenh, 2009.
- Fořt, Bohumil: *Literární postava. Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu, 2009.
- Frye, Northrop: *Anatomie kritiky*. Brno: Host, 2003.
- Kolář, Jaroslav. K podobám epičnosti v Hájkově kronice. In: *Návraty bez konce: Studie k starší české literatuře*. Brno: Atlantis, 1999.
- Kripke, Saul: *Naming and necessity*. Harvard University Press, 1980.
- Lotman, Jurij: *Štruktúra umeleckého textu*, Bratislava: Tatran, 1990.
- Otto, Walter Friedrich: Mýtus a slovo. In: *Mýtus, epos a logos*. Praha: Oikoymenh, 1991.
- Pavel, Thomas: *Fikční světy*. Praha: Academia, 2012.
- Rimmon-Kenanová, Shlomith: *Poetika vyprávění*. Brno: Host, 2011.
- Sellier, Philipp: Co je literární mýtus? In: *Znak, struktura, vyprávění*. Brno: Host, 2002.
- Schöpflin, George: Function of Myths and a Taxonomy of Myths. In Hosiking, G., Schöpflin, G. (eds.): *Myths & Nationhood*, New York, 1997.
- Soukup, Václav: *Přehled antropologických teorií kultury*, Praha: Portál, 2004.
- Šinclová, Soňa – Kubíček, Tomáš: *Sémantika narativního prostoru*, Olomouc: UPOL, 2015.
- Stanzel, Karl Franz: *Teorie vyprávění*, Praha: Odeon, 1988.